

MÉSZÁROS KÁROLY

Az 1919 tavaszi parasztmozgalmak*

Az 1918. október 31-i polgári demokratikus forradalom győzelme nyomán fellépő novemberi parasztmozgalmakat a kormány leverte, és ezzel egyidőben a parasztság megnyugtatója, de a konszolidáció érdekében is földreform törvény kidolgozásához fogott. A novemberi parasztmozgalmak elbuktak, a paraszti elégedetlenség lassan pislákoló parázssá változott, hogy majd a kedvező szél, a forradalmi munkásmozgalom hatására magasra csapó lángra lobbanjon.

A Kommunisták Magyarországi Pártja forradalmi kisaajátítást hirdető álláspontja,¹ az orosz szocialista forradalom, valamint az 1919 januárjában induló új forradalmi fellendülés hatására a kormány és a nincstelen, valamint kevésföldű parasztok álláspontjában a földreform feltételei és időbeni végrehajtása kérdésében alapvető különbségek tűntek elő már a földreform törvény

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

¹ A Kommunisták Magyarországi Pártja az agrárkérdésben elfoglalt álláspontját összefoglalóan a Budapesti Munkástanács 1918. dec. 13-i ülése elé terjesztett agrárjavaslatában fejtette ki. A javaslat hangoztatja, hogy „... a földkérdés lényege ma . . . , hogy miként biztosítható a mezőgazdasági proletariátus és félig proletariátus elemei a proletariátus további forradalmának s a proletariátus diktatúrájának támogatására . . .” Ezzel a program kiindulópontul leszögezi azt a lenini tételt, hogy a földkérdés lényege a munkás-paraszt szövetség kérdése. A KMP azonban eltúlozva a parasztság felbomlásának mértékét, csak a mezőgazdasági munkásokban és cselédekben kereste a szövetséget, leszúkitve ezzel a forradalom tartalmát. A szegényparasztban és kisparasztban csak az árutermelőt látta, aki termékeit adja el és ezáltal ellentétesek érdekei a proletár fogyasztóval. Csak azt látta bennük, ami elválasztja őket a proletárságtól.

A program a munkás-paraszt szövetség álláspontjának helyes hangsúlyozása mellett a földkérdés lényegét másrészt abban határozza meg, hogy „... miként biztosítható a városi proletariátus élelmiszerellátása a földkérdés megoldásának keretében”. Ennek hangoztatása, majd pedig az, hogy a földosztásnak a termelésre gyakorolt káros hatását is megemlíti, azt mutatja, hogy a KMP-ra a lenini tanítások mellett hatottak az agrárkérdést kizárólag csak gazdasági kérdésként felfogó, mindenáron a nagyüzem fölényét hirdető un. ortodox marxista nézetek, bár a javaslat szóvát teszi, hogy az agrárkérdés lényege ma nem a nagyüzem vagy kisüzem, hanem a parasztságnak a forradalom szövetségeseiként való megnyerése.

Az agrárjavaslat harmadik pontja kimondja azt a lenini álláspontot, hogy a földkérdést forradalmi úton, a nagy- és középbirtok megváltás nélküli elfoglalásával kell megoldani.

A program egészen így egyrészt a lenini, másrészt a parasztság forradalmi értékét lebecsülő luxemburgista és a bolsevik párt baloldali irányzatához tartozó csoport nézetei keveredtek egymással, ezért a programon bizonyos kettősség húzódott végig.

Ez a kettősség azt is jelentette, hogy a KMP még nem kötötte le magát mereven a nagyüzemek változatlan fenntartása mellett. Az agrárjavaslat 4. pontja még alternatívát állított fel: a földműves-szegénység választás elé állítása: „Társas termelés alapjára fektetett nagyüzem, vagy egyéni munkán alapuló kisüzemek között . . . A földkérdés országos rendezése céljából haladéktalanul összehívandók a földműves szervezetek küldöttei országos kongresszusra . . .” (Vö. Vörös Újság, 1918. dec. 14.)

megjelenése előtt. A kormány évekre tervezett megváltásos földreformjával szemben a földre igényjogosult legszegényebb parasztság az azonnali forradalmi kisajátítás felé hajlott.² Így igen kiélezett volt a helyzet az országban a földreform körül, amikor 1919. február 16-án a szocialista forradalom rohamos érlelődése idején megjelent a Buza Barna-féle földreform törvény, az 1919. évi XVIII. tc.³

A törvény kimondta az állam kisajátítási jogát az 500 holdon felüli birtokokra, a tulajdonosoknak az 1913. évi földárak alapján fizetendő kártérítés ellenében. A nagy földinségben szenvedő vidékeken a 200 holdon felüli birtokokat is igénybe lehetett volna venni.

A törvény az igényjogosultak sorrendjének megállapításakor előnyben részesítette a gazdasági cselédeket és a földmunkásokat, közülük is elsősorban a hadviseltek és rokkantakat, de kizárta a földreformból azokat, akik az 1918. nov. 1. utáni parasztmozgalomban részt vettek. Az igényjogosultak a földet örökös haszonbérletként kaphatták meg. A földhözjuttatottak, ha kívánták, az örök haszonbérletet megválthatták vagy azonnal, vagy részletekben. A részletmegváltás legfeljebb 50 év alatt 5%-os kamattal történhetett.

A 61. § kimondta, hogy a termelés folytonosságának biztosítása érdekében — ahol ezt a munkásság kívánja — a gazdaságokat és iparvállalatokat igénybe lehet venni termelészövetkezet céljára.

A 70 §-t tartalmazó bonyolult törvény végrehajtását az Országos Birtokrendező Tanács végezné a községekbe kiküldött (jogi, mérnöki és gazdasági szakemberekből álló) birtokrendező bizottságok útján. Ez utóbbi a gyakorlatban évekig elhúzódó eljárást jelentett.

Megnehezítették és bonyolulttá tették a törvény végrehajtását a kivételes intézkedések és megszorítások.

Így a 17. § a gazdasági akadémiát végzeteknek módot adott 200 holdas középbirtok létesítésére. A 12. és 28. § a belterjesen gazdálkodó, a közellátásban jelentős szerepet betöltő nagybirtokokat mentesítette a kisajátítás alól. Végül a 24. § a közcélú alapítványok épségben hagyását tette lehetővé.

A parasztság földreformban leginkább érdekelt rétegei számára, akik a forradalmi kisajátítást, az agrárforradalmi megoldást akarták, a törvény igen mérsékeltnek bizonyult. Különösen azzal, hogy nem azonnal, hanem évekig elhúzódó végrehajtással és nem földosztással, hanem megváltással, vásárlással (vagy legfeljebb 50 éves törlesztéssel) akarta a földet paraszti kézre juttatni.

Érintenünk kell a törvény másik fő jellemvonását is, azt, hogy a törvény egymással ellentétes nézetek és érdekek felsorolása. A különböző osztályok és rétegek a nekik tetsző paragrafusokat helyezhették előtérbe.

A gazdagparasztok álláspontját a földreform ügyében híven tükrözte a csurgói járás kiszegza pártjának 1919. évi február 23-án Csurgón tartott népgyűlése. A népgyűlésen „jelen voltak a járás területén levő községek választópolgárai mintegy 3—4 ezren...

² A földosztást sürgető beadványok és küldöttségek 1919 január közepétől tömegesen érkeztek Buza Barna földművelésügyi miniszterhez. Vö. Országos Levéltár (továbbiakban O.L.) Országos Birtokrendező Tanács (továbbiakban OBT) iratai 1919. iktatlan és a megyei levéltárakban az 1919-es Főispáni iratok.

³ Az 1919. évi törvények gyűjteménye. Bpest. 1919.

A gyűlés tiltakozott a köztársasági népkormány által elkészített birtok-reform törvény ... 17. szakasz ellen ... miután a szakaszban lefektetett javaslat szerint a középbirtokhoz (200 holdon felüli terület — M. K.) csak bérlőknek és gazdatiszteknek van joga — a falusi kisbirtokos gazdáknak mint — földműveléssel foglalkozó egyéneknek ezen szakasz jogot nem hogy adna, sőt kizárja.

Követeljük, hogy ezen szakasz oda módosíttassék, hogy mindenki, aki földműveléssel foglalkozik... jogosult legyen középbirtok megszerzéséhez.”⁴

A gazdagparasztok tehát azért tiltakoztak, mert a törvény nem támogatta őket a középbirtok megszerzésében, amit a gazdatisztek számára biztosított. Ezért a megjelenő törvényt jobbról bírálták, és a törvénytől függetlenül próbálták céljukat elérni, mint azt a mezőcsokonyai gazdagparasztok esete példázza, akik „elhatározták — írja az egyik mezőcsokonyai —, hogy meg fogják venni az itteni uradalmi 500 hold... erdőt és a 80 hold szőlőt; megbízták Papp János és Sándor József elnököket, hogy keressék fel herceg Esterházyt Budapesten vagy Kismartonban ... s minden árat megadva vegyék meg a két objektumot. Mondják meg a hercegnek, hogy a törvény ugyanis elveszi tőle az erdőt, és szőlőt, hát jobb, ha be nem várva ezt, most adja el nekik szabad kézből, mert ők a hivatalos becsérték kétszeresét is megadják ...”⁵

A módos parasztság tehát nyíltan a középbirtok megszerzésének jogát követelte, titokban pedig a földesurakkal való önkéntes megegyezés útját járta.

A nagybirtokosok a törvény egyes paragrafusaira hivatkozva tömegesen kérték, hogy földjüket a földreform alól mentesítsék.

„Alulírott mint dr. Gróf Hunyadi József úr teljhatalmú megbízottja, azon tiszteletteljes kérelemmel fordulok Miniszter Úrhoz, kegyeskedjék a Magyar Német Mezőgazdasági Rt. bpesti bejegyzett cégnek 25 évre bérbeadott és Balatonszemes, Szárszó, Szőlád, Balatonkeresztur, Marót és Mesztegnyő községek határában fekvő Somogy megyei birtokait ... tekintettel arra, hogy nevezett céga gazdaságokban tehenészetet tart fenn ... s magát 700 000 liter tejnek évi szállítására szerződésileg kötelezte... a kisajátítás alól mentesíteni...”⁶

A Somogyban székelő Mezőgazdasági Ipar Rt. az 1919. évi XVIII. néptörvény 12. és 28. §-ára hivatkozva kéri a béruradalom kisajátítás alól való mentesítését, mert „köztudomású tény, hogy a béruradalom a kor színvonalán álló belterjes üzemből vezetettik; elég e tekintetben a közlélménybiztosítása érdekében fenntartott nagy tehenészetre és sertéshizlálásra... stb. hivatkozni...”⁷

Somogy összes cukorrépa-termelő nagybirtokosa (minden nagybirtokos termelt cukorrépát a megyében — M. K.) földjének érintetlenül hagyását kérte a törvényre hivatkozva.⁸

⁴ O.L., OBT iratai 1919. iktatlan.

⁵ Az idézett levelet Tabák Pál küldte Mezőcsokonyából a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége kaposvári titkárságának, keltezés nélkül. Vö. Párttörténeti Intézet (a továbbiakban P.I.) Kaposvári Termelőbiztoság, 1919. iktatlan.

⁶ Gr. Hunyadi teljhatalmú megbízottjának 1919. febr. 28-án Buza Barna földművelésügyi miniszterhez írt beadványa. Vö. P.I. Tagyob 5/1.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

Gr. Cziráky pákozdi és Vigyázó Sándor szalkszentmártoni földbirtokosok szintén a tejjgazdaságra hivatkozva kérték földjük mentesítését.⁹

A Magyar Kegyes Tanítórend azon a címen kérte birtokainak a földreform alól való mentesítését, hogy „azok a rend 24 főgimnáziumának fenntartására szolgálnak, s mint ilyen közhasznú alapítvány a törvény 12. §-a értelmében kivéttetik a kisajátítás alól”.¹⁰

A szegényparasztok ingyen földosztást, forradalmi kisajátítást akaró szándékukat juttatták kifejezésre a törvény megjelenése után: „...őszinte felháborodással állapítjuk meg, hogy a ... népkormány... olyan formán oldotta meg a földreformot, hogy a »...burzsoáziának« továbbra is »rab«szolgájává» lenne a föld népe. Ennélfogva ... Alulírott községi csoportok követeljük, hogy haladéktalanul (megyei) vagy nehézségekbe ütközés esetén (kerületi) értekezletet hívjunk össze, ahol... elmondhatják véleményüket, elég volt már a nem lehetből! Gyöjön olyan »kormány«, aki keveset ígér és sokat ad, nem pedig ki sokat ígér és keveset ad...

...el lehet készülvé a mai rend, hogy sok föld(nélküli) proletárjai olyan torokkal fogjuk kiáltani Éljen a proletárdiktatúra...”¹¹

A Heves megyei nagybátonyiak február 26-án a kormány földreformjával szemben ingyen földosztás mellett foglalnak állást.¹² A Bihar megyei János község nincstelenjei február 28-án elmondták, hogy a Buza Barna-féle földreformmal nem értenek egyet és a földosztás kártérítés nélküli azonnali végrehajtását követelik.¹³

Az 1919. február 16-i rendelet megjelenése után a földreform törvény került az ellentétek gyújtópontjába. A szembenálló osztályok és társadalmi rétegek mindegyike élesen bírálta a földreformról szóló törvényt, a legszegényebb parasztság balról, a gazdagparasztság jobbról indított támadást, a nagybirtokosok pedig a törvény kijátszására, elsikkasztására kezdtek akciót. A felsorolt, egymással teljesen ellentétes mozgalmak fokozódásával az osztályellentétek végsőkéig kiéleződtek, a húr pattanásig feszült. A legszegényebb parasztság kész volt a feudális maradványok elszánt széttörésére.

Tetézte a feszültséget, hogy az osztályharc rajvonalainak e világos kirajzolásakor az uradalmi cselédek hovatarozása eldöntetlen volt. Pedig az uradalmi cselédek szerepe a forradalom e szakaszában, a nagybirtok közvetlen megrohanása előtti pillanatokban, a paraszti rétegek közül a legfontosabb lett.

Az 1919. január 12-én a cselédbérek rendezése céljából Budapestre összehívott Országos Cselédkongresszusnak nagy jelentősége volt az uradalmi cselédek további magatartása szempontjából. A január 12-i értekezletet a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége hívta össze.¹⁴

⁹ Buza Barna földművelésügyi miniszterhez 1919. márc. 1., ill. márc. 2-án küldött uradalmi beadványok. Vö. O.L. OBT 1919. iktatlan.

¹⁰ P.I. Tagyob 5/l.

¹¹ Fenti levelet a miháldi földművescsoport elnöke, Berke József írta a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége kaposvári titkárságának a csurgói járás földmunkás csoportjainak nevében. A levél keltezéssel nincs ellátva. A szövegből kivehetően a levél közvetlenül a törvény megjelenése után íródott. Vö. P. I. Kaposvári Termelőbiztoság 1919. cs. iktatlan.

¹² O.L. OBT iratai 1919. iktatlan.

¹³ Uo.

¹⁴ Az uradalmi cselédek jan. 12-i országos értekezletén az egyes megyék képviselőinek száma a következő volt: „Pest megye 191, Fejér megye 116, Jásznagykunszolnok

A szövetség vezetőségének elfogadott határozati javaslata az egyhápos tanácskozás után a következő volt:

„Az országos értekezlet követeli:

1. A cselédbérek olyan arányú rendezését, amely a cselédek emberi és kulturális érdekeinek megfelel.

2. A cselédek lakásviszonyai és munkaideje törvénykezésszerűen rendeztessék.

3. A mezőgazdasági alkalmazottak betegség, baleset és rokkantság esetére törvényhozásilag biztosítandók.

4. Községenként, illetve járásonként munkás kamarák állíttassanak fel, amelyek a munkáltatókkal a bérkérdésekben tárgyalnak és megállapodásokat létesítenek. Addig is azonban, amíg az erre vonatkozó törvény elkészül, a munkáltatók és alkalmazottak megbízottaiból rögtön összeállítandó a megyei vegyes bizottság, amely gondoskodik a bérek megállapításáról...¹⁵

A Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége vezetőségének nagy érdeme, hogy a kongresszus kezdeményezésével az uradalmi cselédek — a parasztság legelesettebb és legkiszolgáltatottabb rétegét — gazdasági helyzetének javítása érdekében harcba vitte a nagybirtokosok ellen. Ez a hasznos kezdeményezés azonban — amint majd látni fogjuk — sajátos ellentmondás forrásává vált.

A kongresszus után az egész országban kibontakozott harc következtében „... a cselédek mindinkább eltávolodtak a munkaadóiktól és már január-hó végén sok helyütt különféle követelésekkel léptek fel, állandó gyűlésezések és tanácskozások között töltötték idejüket...¹⁶

A bérharc végül is eredménnyel zárult. A mezőgazdasági békéltető és bérmegállapító bizottságok létesítéséről szóló kormányrendelet alapján február elején megalakultak az egész országban a mezőgazdasági békéltető és bérmegállapító bizottságok.

A bizottságokba mind a nagybirtokosok, mind a cselédek részéről 45—45 tagot delegáltak. A bizottságok tárgyalásai február harmadik hetében a cselédek kollektív szerződésének létrejöttével értek véget.

Az uradalmi cselédek bére (konvenciója), járandósága országrészenként, sőt uradalmonként a helyi, illetve a kialakult viszonyoknak megfelelően, különbözött egymástól. Az új kollektív szerződés az egész ország területére — a helyi bérvizonyokat figyelembe véve — egységesen állapította meg az uradalmi cselédek bérét (konvencióját). Ennek figyelembevételével, a bérek emelkedését a szemközti táblázat szemlélteti.

Táblázatunkból látható, hogy az uradalmi cselédek harca jelentős eredménnyel járt. A gabonajárandóság majdnem megkétszereződött, a tűzifa-járandóság több mint a háromszorosára nőtt; a földjárandóság 500 négyszögöllel emelkedett. Az új kollektív szerződés olyan juttatásokat is biztosított, amelyek eddig nem szerepeltek, mint pl. szalma, bakancs, petróleum.

megye 52, Békés megye 37, Somogy 33, Tolna 28, Győr 25, Veszprém 24, Komárom 22, Csongrád 14, Sopron 14, Nógrád 13, Heves 12, Zala 10, Moson 8, Arad 8, Csanád 6, Esztergom 4, Borsod 4, Zemplén 4, Vas 1 és Hajdú megye 1 küldöttel. Összesen 625 küldött.” (Vö. Népszava, 1919. jan. 16.)

¹⁵ Népszava, 1919. jan. 16.

¹⁶ Kaposvári Állami Levéltár (továbbiakban KÁL). Alispáni évnegyedes jelentés. 1919. okt. 13. Közgyűlési jegyzőkönyv 1919.

	Háborús segély		Készpénz		Gabona: búza, rozs, árpa, együtt	Tízalfa	Konyhasó	Marhasó	Széna	Szalma	Föld			Állattartás			Bakancs	Petróleum	
	K	f	K	f							q	m ³	kg	q	q	tengeri			burgonya
					négyszögöl	db													
<i>Régi bérek:</i> ¹⁷																			
a) hg. Festetich T. berzencei urad.: 1906	—		60	—	13	3	—	—	1600 nő. rét	—	16 00	400	1	—	2	—	—	—	—
b) gr. Széchenyi A. marcali urad. 1917—1918	—		40	—	12,20	4	14	—	800 nő. rét	—	15 00	150	1	1	2	+	2	—	—
Uj bérek: ¹⁸	408	—	800	—	24	10	32	22	10	6	21 00	300	1	1	1	1	1	1	25

Ha kiemeljük, hogy a februárban kivított béremelkedés az uradalmi cselédek harcának az eredménye volt, szólnunk kell azokról a következményekről, kihatásokról is, amelyeket ezek az eredmények a földért folytatott paraszti harc kimenetelére tettek.

Miközben a nagy- és kisberki nincstelenek, valamint kevésföldű parasztok az uradalom „szétszedését tervezik, lopják mind nyíltabban...”¹⁹ addig az uradalmi cselédek egy része Veszprémben, Fejérben, Somogyban, Jász-Nagykun-Szolnok megyében, Csongrádban, Biharban, Borsodban, Zemplénben „nem kívánnak földet, mert a magas munkabérek többet hoznak”²⁰

1918. novemberében a pusztá későn eszmélt, mivel országos szinten nem történt meg az uradalmi cselédek, továbbá a mezőgazdasági munkások és szegényparasztközös érdekeinek összeegyeztetése, a pusztá és a falu nincstelenjeinek találkozása elmaradt. 1919 februárjában, mielőtt a pusztá földosztó lett volna, a béremelésen keresztül az uradalmak védelmezője lett a földosztó falu ellen. Így azután a nagybirtok ellen éles harcot folytató nincstelen parasztság egysége az 1918—1919-es forradalom alatt nem jött létre, vagy — amint majd látjuk — csak igen rövid időre.

¹⁷ Vö. a) O.L. 2. sz. Berzencei uradalom 1906. évi béalapja. A Festetich-család keszthelyi levéltára 1138 csomó. b) Vö. KÁL gr. Széchenyi A. marcali urad. Vegyes számvitel 1882—1930 XII. Szegődményes kimutatások 1917—1918 Iktatlan.

¹⁸ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 23.

¹⁹ gr. Széchenyi főispán Buza Barna leiratára küldött válasza 1919 febr. (kelet nem kivehető) Vö. KÁL Főispáni iratok 388/1919.

²⁰ P.I. Országos Propaganda Bizottság jelentései az egyes megyékről 1919. jan. febr. „... Barsonyban (Veszprém m.) ... a magas bérek mellett mint cselédek többet keresnek...” Fejér megyében „... 9 helyen a lakosság álláspontja határozatlan, részben azért nem kívánnak földet, mert a birtokinstruálás lehetőségei felől kétségeik vannak, részben mert mint aratók vagy cselédek a kiscsodákknál többet keresnek, Tárnok község földmunkásai a nagybirtokok közös művelésbe vételét követelik...”

„... Magyartésen (Csongrád megye) azért nem kívánnak földet, mert a mai nagy bérek mellett mint cselédek többet keresnek...”

„... Biharban négy községben azért nem kívánnak földet, mert a mai bérek mellett mint cselédek többet keresnek...” Uo.

Az uradalmi cselédek álláspontja növelte a feszültséget, s egyben az osztályharc világosan kirajzolódott rajvonalaait is összezavarta.

Mivel az agrárforradalmon belüli ellentétek egyik legkiemelkedőbb területe Somogy volt, s mert e megye történeti szerepe az egykorúak tudatában is igen jelentősnek tűnik, az 1919 tavaszi parasztmozgalmak leírását az e megyében induló mozgalommal kezdjük.

Az 1895. évi országos mezőgazdasági felvétel szerint Somogy területének 58,94%-át az 1000 holdon felüli nagybirtok, 9,25%-át a 100 és 1000 hold közötti úri középbirtok, 31,91%-át pedig a paraszti birtok tette ki.

A megye területének így közel 70%-a a nagybirtokosok és úri középbirtokosok kezében volt. A paraszti birtokok a megmaradt 1/3 területre zsugorodtak össze.²¹

Az egyik oldalon 203 nagybirtokos család élt modern uradalmaival, megközelíthetetlen kastélyaival, a másik oldalon pedig 76 ezer nincstelen és kevésföldű család, a paraszti lakosság 35—40%-a²², árendás házban, zsúfolt cselédlakásokban vagy saját viskójában.

A XIX. század utolsó évtizedéig igen lassú gazdasági fejlődés jellemezte Somogyot, mely az országos fejlődés mögött is elmaradt.

1890-től gyökeres változás következett be. A Hitelbank nagy zsákmány reményében megjelent a nagybirtokos megyében, kibérelte a hg. Esterházy-féle kaposvári 38 462 holdas uradalmat és Kaposvárot cukorgyárat épített fel (1894).²³ A Hitelbank a bérleten a kor egyik legmagasabb színvonalú gazdálkodását valósította meg; a megyebeli nagybirtokosok cukorrépa termelésének fellendítése érdekében a bank kiépítette a helyi érdekű vasutakat,²⁴ jelentős kölcsönöket nyújtott a nagybirtokosoknak. Ezzel megkezdődött a tőkének a mezőgazdaságba történő gyors behatolása, a nagybirtok rohamos fejlődésnek indult. A megyebeli nagybirtokok a tárgyalt idő alatt már az országban a legmagasabb színvonalon gazdálkodó birtokok közé tartoztak.

Az 1918 novemberében kirobbanó parasztmozgalmak leverését követően, 1918 decemberében a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége Latinca Sándort Somogyba küldte, kinevezve őt Somogy és Tolna megye szervező titkárává. A magyar munkásmozgalomban 1910 óta részt vevő Latinca 1918 decemberében lett a KMP tagja. Mivel a Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetségét szoros szálak fűzték a szociáldemokrata párthoz, Latinca továbbra is kapcsolatban maradt a szociáldemokratákkal, és csak kevesen tudták, hogy a KMP soraiba tartozik.

A forradalom győzelmét követően 1919 januárban a megye legnagyobb pártja a szociáldemokrata párt lett. A somogyi szociáldemokrata párt a baloldalhoz tartozott, de rendkívül sajátos jegyei voltak.

A munkásvezetők, Tóth Lajos, Kovács Miksa míg szavakban még szociáldemokraták voltak és a kapitalizmusból a szocializmusba történő fokozatos és békés felődésről beszéltek, addig tetteikben egyre inkább a kommunisták által hirdetett elvek nyilvánultak meg, a kommunistákkal szoros kapcsolatot tartottak fenn; január 28-a után nem zárják ki őket a munkástanácsból.

²¹ Vö. Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Bpest. 1897. I. 182. 1. IV. 9., 25. 1.

²² Magyar Statisztikai Közlemények 2. 1900. Népszámlálás II. 235. 1.

²³ Vö. A pécsi kereskedelmi és iparkamara jelentése. 1889. 31. 1. 1894. 86—92. 1.

²⁴ Uo. 1889—92. 102—110., 1893—95. 128—137., 1896. 92—97. 1.

1919 február második felében Somogyban a nagybirtokosok és a parasztság közötti osztályharc a végsőkig kiéleződött. A parasztság türelmetlensége „...napról napra fokozódott... napról napra nehezebb gondok rakódtak agyában. Hol a föld, amit ígértek?”²⁵

A végső összezapás mégsem úgy következett be, mint ahogy várható volt. Mielőtt a „fellobbanó népszenvédeley... rombolt és rabolt volna...”²⁶ a kommunisták kezdeményezésére, baloldali szociáldemokraták vezetésével és kommunisták részvételével február utolsó hetében megindult Somogyban a földfoglaló mozgalom.

Míg a szociáldemokrata párt hivatalos jobboldali vezetői (Garami Ernő és mások) helyeselték a kormány álláspontját, addig a baloldali szociáldemokraták (Hamburger Jenő, Varga Jenő és mások) a földreformot legcélravezetőbbnek a nagybirtokok termelészövetkezetté alakításában látták.

A baloldali szociáldemokraták azzal az állásfoglalással, a feudális maradványok felszámolásának demokratikus feladatát átugorva, azonnal a szocialista nagyüzemi gazdasági termelést akarták megvalósítani — ragaszkodva a többtermelés folytonosságához és félve a parasztság reakcióssá válásától.

A somogyi nagybirtokosok között akadtak olyanok is, akik a kollektív szerződés megkötésének már másnapján igyekeztek kijátszani a megkötött szerződést.²⁷ Volt eset arra is, hogy a cselédek egy részét elbocsátották.²⁸ Utóbbira az uradalmi cselédek sztrájkjal válaszoltak és küldöttség útján miniszteri biztos kiküldését kérték Buza Barna földművelésügyi minisztertől.²⁹

A parasztok földkövetelése és az uradalmi cselédek bérharcának közepette sok nagybirtokos elhanyagolta földje művelését és az alapvető tavaszi előkészítő munkálatokat sem végezte el.³⁰

Ezek voltak azok az okok, amelyek hatására Buza Barna miniszter Hamburger Jenőt — a budapesti szociáldemokrata párt titkárát — és 18 gazdabiztost a feszült helyzet megvizsgálására miniszteri biztosként Somogyba küldött, azzal a felhatalmazással, hogy a „vármegye területén mindazon gazdaságokat, ahol a termelés veszélyeztetve van, a XVIII. néptörvény 61. §-a alapján az ő nevében lefoglalhassa”.³¹

A Somogyba érkező Hamburger Jenő a kaposvári munkástanáccsal karöltve a munkástanács 1919. február 25-én tartott ülésén elhatározta, hogy az ezévi termés biztosítása érdekében elkerülhetetlennek tartja a mezőgazdasági termelési szövetkezet felállítását, egyben pedig kimondta, hogy a Mezőgazdasági Ipar Rt. bérletében levő 44 ezer holdas birtokot termelési szövetkezet céljaira birtokba veszi, továbbá utasítja a pártvezetőséget, hogy ahol az ezévi termés biztosítva nincs, ott termelési szövetkezet haladéktalanul állíttassék fel.

„...A Munkástanács a legnagyobb lelkesedéssel fogadta el ezt a határozati javaslatot, Hamburger Jenő elvtárs pedig kijelentette, hogy a termelési

²⁵ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 9.

²⁶ Jászberényi András miniszteri kiküldött jelentése Buza Barna földművelésügyi miniszterhez (Kaposvár, 1919. márc. 3.) O.L. OBT 1919. iktatlan.

²⁷ Somogyi Hírlap, 1919. febr. 27.

²⁸ Uo. 1919. febr. 28.

²⁹ Uo.

³⁰ Úti jelentések 1918. XI. — 1919. IX. 30-ig. Vö. KÁL Kaposvári cukorgyár iratai. 1894—1948. 174. köteg. Vegyes iktatlan.

³¹ A Földművelésügyi Minisztériumnak a Tanácsköztársaság bukása után készített jelentése a Buza Barna-féle földbirtok reformról. Vö. P.I. Tagyob 2/6.

szövetkezetek megvalósítását a legrövidebb időn belül keresztül viszi és az első ilyen termelési szövetkezet Somogy megyében fog felállítani.”³²

Hamburger Jenő megbízásával és a kaposvári munkástanács határozatával megkezdődött Somogyban a nagybirtokok elfoglalása, a termelőszövetkezetek felállítása a földbirtokreformról szóló 1919. évi XVIII. tc. 61. §-a alapján.

A kaposvári munkástanács határozata alapján 1919. március 3-án került sor a hg. Esterházy, a gróf Festetich, a báró Inkey-féle, a Mezőgazdasági Ipar Rt. bérletében levő, 44 ezer holdat kitevő gazdaságok birtokbavételére.³³

A gazdaságok elfoglalását, birtokbavételét március 3-án délelőtt a Mezőgazdasági Ipar Rt. bérletében levő gazdaságok és iparvállalatok összes bizalmi testületének értekezlete előzte meg a kaposvári munkástanácsban. Az értekező egyhangúan kimondta, hogy az 1919. évi XVIII. néptörvény 61. §-a alapján a termelés folytonosságának érdekében a gazdaságoknak és az iparvállalatoknak termelőszövetkezet formájában való haladéktalan birtokbavételét kívánja. E határozattal egyidejűleg a bizalmi testület közölte a miniszteri megbízottakkal, hogy ha a kívánságot nem teljesítik, a cselédség azonnal sztrájkba lép.³⁴

Az érdekelt munkások bizalmi testületének egységes állásfoglalása után került sor a birtokbavételről szóló jegyzőkönyv felvételére, Hamburger Jenő és Jászberényi András miniszteri megbízottak jelenlétében. A jegyzőkönyv ugyancsak hangsúlyozza: „Az uradalom összes cselédsége a termelés folytonosságát csak az esetben látja biztosítottnak, ha az uradalmat teljes élő és holt felszerelésével, iparvállalataival együtt a termelőszövetkezetbe tömörült cselédségnek és a törvényben igényjogosultaknak minősített földmunkásoknak azonnal birtokába adják.”

A birtokbavétel megtörténte után a birtok ideiglenes vezetésével a földművelésügyi miniszter által a gazdabiztosként kirendelt Farkas Adolfot bízták meg.

A miniszteri biztosok az uradalmi cselédekért rávették, hogy a birtokbavett 44 ezer holdas uradalomban az uradalom addigi vezetőit a termelés biztosítása érdekében a helyükön hagyják.³⁵

A birtokbavételről szóló jegyzőkönyv rögzíti a leltár felvételét, megemlíti az uradalmi vagyon védelmére álló karhatalmat és a Mezőgazdasági Ipar Rt. kártérítési igényének jogosultságát.³⁶

A Mezőgazdasági Ipar Rt. bérletének birtokbavétele után a földfoglaló mozgalom feltartóztatlanul haladt tovább.

Március 4-én gróf Zichy Béla 10 000 holdas lengyeltóti uradalmát és a Freund Ferenc és neje tulajdonában levő 1750 holdas pusztaberényi uradalmat vette át a cselédség.³⁷

³² Somogyi Hírlap, 1919. febr. 27.

³³ Jászberényi András miniszteri kiküldött által felvett jegyzőkönyv, valamint Ráczy Gyula államtitkárnak küldött jelentése (Kaposvár, 1919. márc. 3. és 6.) P.I. Tagyob 5/1. és O.L. OBT 1919. iktatlan.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ A kiküldött miniszteri biztosok által felvett jegyzőkönyv az uradalom átvételéről (Lengyeltóti, 1919. márc. 4.) P.I. Tagyob 5/1.

Március 5-én gróf Somssich László hetesi birtokát foglalta el a cselédség.³⁸

Ugyancsak március 5-én, a Magyar Kegyes Tanítórend mernyei, szentmiklósi és vadéi gazdaságait — a Mernyén összehívott népgyűlés határozata alapján — a cselédség ideiglenes termelőszövetkezetté alakította át.³⁹

Március első hét napjával lezárult a somogyi földfoglaló mozgalom tapasztalatokban gazdag első szakasza. Az említett időpont olyan határ a földfoglaló mozgalom történetében, melynél a továbbiak megértése céljából feltétlenül meg kell állnunk.

A földfoglaló mozgalom Somogy megyében a földreformról szóló néptörvény 61. §-a alapján, tehát a törvényesség betartásával, Hamburger Jenőnek és a 18 gazdabiztosnak beérkezésével indult meg. A birtokbavétel csupán ideiglenes rendezés kívánt lenni a termelés biztosítása, továbbá az uradalmi cselédek sztrájkjának megakadályozása érdekében. Egy-egy elfoglalt uradalom az ott dolgozó uradalmi cselédség birtokába került. Az átvett uradalom élő és holt felszereléséről, a gazdasági épületekről, a bevetett terüetről minden alkalommal pontos leltár készült. A leltározás célja egyrészt a tulajdonos törvényben biztosított kártérítési igényének kilátásba helyezése, másrészt a felszerelés széthordásának a megakadályozása volt. Utóbbi érdekében a birtokbavételről szóló jegyzőkönyvek nem mulasztották el kiemelni, hogy „a birtokon levő minden élő és holt felszerelés elidegenítése büntetendő cselekményt képez”.⁴⁰

Az ideiglenesen birtokba vett uradalmak — az elfoglalás aktusának jelzésére — a „szociáldemokrata termelőszövetkezet” nevet vették fel és a Somogy megyei Termelőszövetkezetek Központi Irodája lett a felettes és ellenőrző szervük.⁴¹

A kiküldött miniszteri biztosok kiemelték a föld felparcellázásának lehetetlenségét a tavaszi munkák miatt, ugyanakkor a birtokbavétel legtöbbször a *falusi igényjogosultak földhöz való jogának elvi hangsúlyozásával történt.*

A somogyi földfoglalás pár nap alatt országos ügy lett. Felvonultak a mozgalmat támogató és a mozgalom ellen fellépő erők.

Első támogatóként kell megemlítenünk a szociáldemokrata párt központi lapját, a Népszavát. A Népszavában olyan cikkek jelentek meg, amelyek helyeselték a Somogyban megindult földfoglaló mozgalmat. A lap hasábjain keresztül ezidőben Hamburger jelentős támogatást kapott azoktól a szociál-

³⁸ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 6.

³⁹ A kiküldött miniszteri biztosok által felvett jegyzőkönyv az uradalom átvételéről (Mernye, 1919. márc. 5.) P. I. Tagyob 5/1. Március 6-án az uradalmak egész sora került a cselédség birtokába. Így a gróf Jankovich Besán Endre 12 250 kat. hold kiterjedésű öreglaki, vityei, gárdonyi, buzsáki, költedi, csisztai uradalmi. Termelőszövetkezet alakult: Tórti Gyula kisasszondi bérletén, a Ring-féle kaposzféplaki birtokon, gróf Széchenyi Bertalan felsősegédi birtokán, a Csomapusztai bérgazdaságban és Inám-pusztán. Svasatics Nándor szentgáloskéri gazdaságában március 6-án este a cselédség bizalmi férfiakat választ és termelőszövetkezetté alakítja a birtokot. Végül az említett napon a kaposvári munkástanács kiküldötteinek meghallgatása után a tabi cselédség birtokba vette a pusztát.

Március 7-én a nagyatádi és kaposvári munkástanács kiküldötteinek, a simongáti uradalomban tartott gyűlésén az uradalmi cselédek kimondták a 12 000 holdas uradalom birtokbavételét. (Vö. Somogyi Hírlap, 1919. márc. 7., P. I. Tagyob 5/1. KÁL Főispáni iratok 6257/1919 és 6371/1919.)

⁴⁰ A pusztaberényi uradalom átvételéről felvett jegyzőkönyv (Pusztaberény, 1919. márc. 3.) P. I. Tagyob 5/1.

⁴¹ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 8.

demokratáktól, akik, a szociáldemokrata párt Garami-féle szárnyával szemben, a Buza Barna-féle földreformot nem helyeselték és az uradalmak azonnali termelészövetkezetekké alakításának álláspontján voltak.⁴²

A Népszavában megjelent, földfoglaló mozgalmat támogató cikkeket ekkor a Somogyi Hírlap teljes terjedelmükben közölte.⁴³

De maga a kaposvári munkástanács is igyekezett nyomást gyakorolni a szociáldemokrata párt központi pártvezetőségére a földfoglaló mozgalom támogatása és egy határozottabb — megalkuvás nélküli — politikai irányvonal kialakítása érdekében.⁴⁴

A földfoglaló mozgalom szíve és motorja a kaposvári munkástanács és a vele karöltve dolgozó járási munkástanácsok voltak. A kaposvári munkástanács mögött volt a kaposvári és vidéki ipari munkásság, akik elszántságukat továbbították az uradalmi cselédek felé. Az elfoglalt uradalmak megvédésére felzárkózott a szociáldemokrata párt befolyása alatt álló megyei karhatalom is.⁴⁵

Végül, de nem utolsó sorban a Vörös Újság, a Kommunisták Magyarországi Pártjának központi lapja — amely hónapok óta hirdeti: a parasztságnak csak akkor lesz földje, ha azt forradalmi úton elfoglalja —, a parasztforradalom megindulásaként, a kormány politikájának csődjeként vette tudomásul a somogyi eseményeket és a messzehangzó támogatás és elismerés hangján írt a földfoglalókról.⁴⁶

A munkás- és parasztmozgalmak könyörtelen elnyomásához szokott burzsoázia és nagybirtokos osztály toporzékolva tiltakozott a birtokbavétel ellen. Az eseményeket azonban tehetetlenül szemlélte, sem katonaságot, sem csendőrséget nem tudott felvonultatni a földfoglalók ellen. Erejéből csupán a földművelésügyi miniszterhez írt tiltakozó beadványokra⁴⁷ és egy-egy hírlapi cikkekre tellett.⁴⁸

A földosztást már hetek óta sürgető parasztok jelentős része az uradalmak elfoglalását és termelészövetkezetté alakítását csak mint ideiglenes megoldást fogadta el a végleges rendezésig, a föld felosztásáig.⁴⁹ Így a parasztságnak ez a része a földfoglalást helyeslően vette tudomásul, vagy legalább is várakozó állásponton volt.

Voltak azonban olyan falvak, ahonnan aggasztó hírek érkeztek. A berzenceiek Nagyatádi Szabó Istvánhoz küldött táviratukban tiltakoztak a helybeli szociáldemokrata párt uradalmat elfoglaló szándéka ellen és földosztó bizottság azonnali kiküldését kérték.⁵⁰

A felsőmocsoládiak a község határában levő uradalom azonnali szétosztását, valamint erdőt és legelőt kértek a földművelésügyi minisztertől.⁵¹

⁴² Népszava, 1919. febr. 28., márc. 1., márc. 4.

⁴³ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 2., 5., 6.

⁴⁴ Uo. 1919. febr. 27.

⁴⁵ Jászberényi András miniszteri kiküldött jelentése Buza Barna földművelésügyi miniszterhez (Kaposvár, 1919. márc. 3.) O.L. OBT. 1919. iktatlan.

⁴⁶ Vörös Újság, 1919. márc. 6., 8.

⁴⁷ Az egyes uradalmak tiltakozó jegyzőkönyve, vö. P. I. Tagyob 5/1.

⁴⁸ 8 Órai Újság, 1919. márc. 8.

⁴⁹ Jászberényi A. idézett márc. 3-i jelentése, vö. O.L. OBT. 1919. iktatlan.

⁵⁰ Vö. P. I. Irattár Lelt. 25338. Szak. A. XVI. 45.

⁵¹ A falu parasztsága nevében Buza Barna földművelésügyi miniszternek küldött kérvény (Felsőmocsolád, 1919. márc. eleje) KAL. Felsőmocsoládi Termelő Szöv. 1919. iktatlan.

A göllel előljáróság földosztó bizottság kiküldését kérte, mert a falusiak és az uradalmi cselédek élesen szemben állnak és zavargásokra kerülhet sor köztük.⁵² Klein Sándor drávazsitfapusztai béruradalmában „Vízvár községből 25—30 főből álló tömeg lakásán megjelent és a tavaszi vetés alá kerülő földeket 30 korona évi bér lefizetése mellett kérték. Szorult helyzetében a tömegnyomásnak engedve szóbeli beleegyezését adta, így Vízvár község 1000 hold, Béla vár község 300—350 hold kimérését meg is kezdette... a pusztai cselédek látva, hogy a községek lakosai a földeket nap-nap után méri, nagymérvben zúgolódik, emiatt köztük Vízvár vasútállomással szemben levő egy tábla föld miatt a bérlő jelenlétében már vitatkozás támadt”.⁵³ A megyében sok helyütt az elfoglalt földek szétosztása céljából fegyverkezett a falusi lakosság.⁵⁴ Itt-ott fölgyújtották az uradalom szérűskertjeit, széthordták az elfoglalt uradalmak takarmánykészletét.⁵⁵

A földfoglaló mozgalom megindulásával tehát a falusi földosztók és az uradalmat elfoglaló cselédek között több helyen késhegyig menő ellentét bontakozott ki.

A kaposvári munkástanács történelmi érdeme, hogy e dicsőséges, de nehéz napokban a testvérharc nem ütött tanyát a megyében. A munkástanács — élén Latincával — egyik napról a másikra átlátta a helyzetet és a néphez fűződő szoros és elszakíthatatlan kapcsolataira építve, villámgyors fordulatot vitt végbe politikájában, most már önállóan — a szociáldemokrata párt budapesti titkárságától függetlenül — a somogyi földnélküliek, kevésföldűek akarata és a forradalom érdeke alapján.

A Somogyi Hírlap 1919. március 7-i számáig a földfoglalást mindig a többtermeléssel, a közélélmezéssel, a termelés folytonosságával hozta kapcsolatba. Március 7-i számában a kaposvári munkástanács és a megyei szociáldemokrata párt kinyilatkoztatta új elvi álláspontját: „...ha az új igényjogosult kiszagdák (és mezőgazdasági munkások — M. K.) úgy gondolják, hogy ők jobban boldogulhatnak a nekik törvény útján biztosított 5—6 hold földdel, nekünk ez ellen semmi kifogásunk nincsen, *a kiszagdákra van bízva a választás* (kiemelés tőlem — M. K.), maga határozhatja el, vajon a munkásság kebelében alakult termelészövetkezetben biztosítson magának egy szebb jövőt, vagy pedig a ... kiosztott ... földön kínlódja végig életét.”⁵⁶ Ennek az új elvi álláspontnak a meghirdetése óriási jelentőségű volt. Az idézett sorokban felcsillan a Kommunisták Magyarországi Pártja 1918. december 13-án a budapesti munkástanács elé terjesztett agrárjavaslatának egyik központi gondolata a somogyi bonyolult helyzet közepette, mint az egyetlen kiút.

A Somogyi Hírlap a következő számaiban is hangot adott a megyei szociáldemokrata párt új agrárpolitikájának. Március 9-én kiáltvánnyal fordul a mezőgazdasági munkásokhoz és kieszagdákhoz:

⁵² A gölleiek távirata a miniszterhez 1919. márc. 9-én, vö. P. I. Irattár Lelt. 25338. Szak. A. XVI. 2/5.

⁵³ P. I. Somogy megyei Főispáni iratok 1919 iktatlan.

⁵⁴ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 11.

⁵⁵ A megyei direktórium a kormányhoz küldött jelentése 1919 március dereka, KÁL Főispáni iratok 570/1919.

⁵⁶ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 7.

„Munkátestvérek! Kisgazdák! Elvtársak!

... Nem igaz, hogy a kisgazdákat nem akarjuk földhöz juttatni... akik, mint földigénylők nem akarnak belépni a termelészövetkezetbe és földhöz akarnak jutni, ezeknek mi ugyancsak a segítségükre leszünk és földhöz juttatjuk őket. Ha ezek a kisgazdák, vagy mezőgazdasági munkások úgy gondolják, hogy ők jobban tudnak boldogulni és megtalálják számításukat, úgy ezeknek *lehetővé tesszük, hogy a törvény által elbirt földet a szövetkezet útján megkaphassák* (kiemelés tőlem — M. K.), mert nekünk szocialistáknak éppen az az erősségünk, hogy a *munkásoknak és kisgazdáknak akarátát a poklokon keresztül is meg akarjuk valósítani* (kiemelés tőlem — M. K.). Csak ott rendezünk be termelészövetkezetet, ahol a termelés folytonossága nincsen biztosítva... Lelketlen emberek a kisgazdákat ellenünk akarják uszítani, hogy a testvérharcban elgyöngülve újra a naplopók és herék kerülhessenek uralomra... Munkások és dolgozó kisgazdák egyesüljetek...⁵⁷

A munkásság és a dolgozó parasztság szövetségének gondolata addig szinte teljesen hiányzott a Somogyi Hírlapból. A március 9-i kiáltvány viszont hitvallás volt a testvérharc megakadályozása, a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége mellett. Világosan felismerve, hogy a forradalom további sorsa attól függ, hogy a parasztság felzárkózik-e a munkásosztály mögé, a munkás—paraszt szövetség kérdése hatalmi kérdés lett Somogyban.

Helyesen látta a munkástanács, hogy az összefogás a cselédség és a mezőgazdasági munkások és kevésföldűek között a termelészövetkezetekké alakult uradalmakból kiharított és felosztott földdel érhető el. Többek között ennek a felismerésnek és kiútkeresésnek következtében töltött be Somogyban kiemelkedő, a megye határain túlterjedő szerepet az 1918—1919-es forradalmak alatt.

Március 7-e után a falu és a puszta együtt vette birtokba az uradalmat és a föld további sorsában is megegyeztek, sőt sok helyen a föld azonnali kiharítására és felosztására is sor került.

Özv. örgróf Pallavicini Edéné mosdói 3300 kat. holdas uradalmát a falu és a puszta együtt foglalta el. Az uradalom cselédsége a termelészövetkezetté alakulás mellett döntött, a falusi munkástanács pedig igényjogosultaknak járó föld felosztását kérte.⁵⁸

A gróf Széchenyi Andor Pál marcali uradalmának birtokbavételét lebonyolító bizottság a helybeli munkástanács, a mezőgazdasági munkások, kisparasztk és uradalmi cselédek bizalmi férfiival tárgyalta.⁵⁹

Gróf Hunyadi József 8094 kat. hold kéthelyi uradalmának elfoglalásával és termelészövetkezetté alakításával együtt „... az igényjogosultaknak 5 holdas területet hasítanak ki... annyi az igényjogosult, hogy alig marad néhány száz hold...⁶⁰ Március 13-án a szilváspusztai uradalmat birtokba vevő uradalmi cselédek a falusiak számára 1000 holdat kiharítottak.⁶¹ A herceg Festetich Tasziló-féle birtok elfoglalásakor a csurgói nincstelének maguk között

⁵⁷ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 9.

⁵⁸ A mosdói Pallavicini-uradalom elfoglalásáról felvett jegyzőkönyv (Mosdós 1919. márc. 14.) O.L. OBT. 1919 iktatlan.

⁵⁹ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 9.

⁶⁰ Uti jelentés 1919. márc. kelet nélkül, vö. KÁL Cukorgyári Irattár 1894—1948. 407. köteg. Uti jelentés 1919.

⁶¹ Kiküldött miniszteri biztos jelentése Rác Gyula államtitkárnak (Szilváspuszta 1919. márc. 13.) O.L. OBT. 1919 iktatlan.

kiosztották a birtok bérlők kezén levő részeit.⁶² Iharosberényben azok, „akiket semminemű módszerrel a termelészövetkezetnek nem lehetett megnyerni, földet kaptak...

...A Munkástanács... az uradalmi területekből 400 holdat felparcellázott, azt a nincsteleneknek osztotta ki és legelőterületet hasított ki...”⁶³

A korántsem teljes felsorolásból láthatjuk, hogy a február végén elkezdődött forradalmi földfoglaló mozgalom új nyitánya március 7-e volt. A március 7-i fordulattal a földfoglaló mozgalomban új szakasz kezdődött: a birtokba vett termelészövetkezetté alakult uradalomból a falusi mezőgazdasági munkások és kevésföldűek azonnal kihasználhatták és feloszthatták az őket megillető földterületet, a pusztát és a falu ellentéte jelentősen lecsökkent.

A március 7-i fordulat gyorsította a szegényparasztság felsorakozását a munkásosztály mögé. Folyamatban volt a munkás—paraszt szövetség kiszélesedése, a középparasztságnak a gazdagparasztságtól való eltávolodása.

Nagyatádi Szabó István tábora napról napra fogyott, és gyorsan értek a hatalom átvételének feltételei a megyében.

A kormány az 1919. március 6-i minisztertanácsi ülésen foglalkozott a földfoglalás, „a parasztlázadás” ügyével. Nagyatádi kifejtette: A földreformmal a kormány megkésétt, ezért a földosztást a lehető leggyorsabban meg kell csinálni.

A kormány látta, hogy elkésett. Mégis, amit a földreform törvény meghozatala utáni időben tett — Károlyi Mihály kálkapolnai birtokának felosztása mellett — mindössze az volt, hogy az ún. veszélyes helyekre Földosztó Bizottságot küldött ki. Mivel a bizottságok a parasztság megnyugtató tartották feladatuknak,⁶⁴ hosszú tárgyalásokkal, az igények újra való összeírásával töltötték idejüket a földosztás megkezdése helyett.

A kormány a helyzet megvizsgálására Nagyatádi Szabó István népgazdasági minisztert Somogyba küldte.⁶⁵

Arra a híre, hogy a földfoglaló mozgalom felülvizsgálatára Nagyatádi március 10-én Kaposvárra érkezik, a szociáldemokrata párt vezetősége ugyanezen nap délelőttjére általános sztrájkot hirdetett Kaposváron. A munkásság egyöntetűen sztrájkba lépett és délelőtt 11 órakor a Munkásotthonban gyűlt össze. Azt követelte, hogy egy három tagú direktórium azonnal vegye át a hatalmat Somogy megyében.⁶⁶ Délben, 12 órakor a szervezett ipari munkások megjelentek a vármegyeházán és bejelentették a megye polgári vezetőségének, hogy direktóriumot alakítanak. A háromtagú direktórium: Latinca Sándor, Tóth Lajos, Peinhoffer Lajos, azonnal átvette a megye vezetését.

A hatalom Somogyban a munkásosztály kezébe került.

Nagyatádit Kaposvárra érkezésekor 15 000 szervezett ipari és mezőgazdasági munkás fogadta a kaposvári állomáson.

⁶² Két bérlő: Taubermann Ádám és Grünfeld Ferenc a földosztás következtében elvesztett bér földjük visszaszerzése érdekében panaszos felterjesztést adtak be. Taubermann 1919. márc. 20-án az Országos Birtokrendező Tanácshoz fellebbezett, Grünfeld pedig a Somogy megyei Gazdasági Felügyelőséghez fordult. Az ügyiratok a csurgói munkástanácshoz kerültek. A munkástanács elutasította a bérlők fellebbezését (vö. P. I. Kaposvári Termelőbiztoság 1919 iktatlan és O B T. 1919 iktatlan.)

⁶³ A községi jegyző alispánhoz küldött jelentése a Tanácsköztársaság bukása után; vö. Somogy megye alispáni iratok 20798/1919.

⁶⁴ O.L. OBT. iratai 1919. iktatlan.

⁶⁵ P. I. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. márc. 8-i ülés.

⁶⁶ Somogyi Hírlap, 1919. márc. 12.

„Percekig tartó zaj, lárma zúgott fel, amikor Szabó István mezőgazdasági miniszter megjelent vasúti állomás ajtajában. Le vele! Abcug, kiáltások zúdultak feléje...”⁶⁷ A vasútállomáson megjelent tömeg csak akkor nyugodott meg, amikor Nagyatádi kijelentette, hogy nem a földfoglaló mozgalom megszüntetése, hanem annak szankcionálása miatt jött Kaposvárra.

A kaposvári munkástanács és a szociáldemokrata párt vezetőivel (Hamburger Jenő is jelen volt) való tárgyalás során Nagyatádi hivatalosan is „szentesítette” a földfoglaló mozgalmat és a megalakult termelészövetkezeteket. A kaposvári munkástanács pedig még egyszer deklarálta: a termelészövetkezetek megalakításával a kisgazda igényjogosultak a legmesszebbmenőkig kielégíttetnek, továbbá a termelészövetkezeteket a jövőben nem szociáldemokrata, hanem földművelő termelészövetkezeteknek fogják nevezni.⁶⁸

Március 11-én a Honvéd-téri nagygyűlésen 20 ezer ipari munkás és paraszt előtt kihirdették a Nagyatádival kötött megállapodást.⁶⁹

A március 7-i fordulattal a parasztságnak a földfoglaló mozgalommal kapcsolatos addigi helyeslő, ill. várakozó és a földosztás elmaradása miatt a mozgalommal szemben fegyveres ellenállásra készülő magatartása a somogyi direktórium mögé való szoros felzárkózássá változott át.

Február közepétől tehát Somogyban az osztályharc forradalmi kirobbanása előtti frontvonalak szinte tapinthatóan kirajzolódtak. Az összeütközés viszont másképp következett be, mint ahogy várható volt.

A földfoglaló mozgalom megindulásával a kontúrok megváltoztak. Nemcsak a nagybirtokosok és az uradalmi cselédek összeütközése következett be, hanem jelentkezett a földosztó falu (mezőgazdasági munkások és kevésföldű parasztok) és a termelészövetkezetet alakító uradalmi cselédek ellentéte is.

A termelészövetkezetek létrehozásánál is előfordult, hogy a cselédek csak átmeneti állapotnak tekintették azt és földosztást kívántak. Így a toponári cselédek olyan tartalmú levelet küldtek a kaposvári munkástanácsnak, amelyben annak elismerését kérték, hogy kényszerből mentek be a termelészövetkezetbe és csak addig, amíg a földosztás megejthető.⁷⁰

A cselédbérek jelentős fölemelése, a szövetkezetté alakult uradalom vezetésébe való bevonás ígérete elhatározó hatással volt az uradalmi cselédek többségére: a föld felosztása ellen foglaltak állást.

A bérek fölemelése mellett az uradalmi cselédek állásfoglalásában közrejátszott az is, hogy semmiféle termelőeszköz nem volt a tulajdonukban s az uradalmak felosztása esetén a kezükbe kerülő föld megművelése nehézségekbe ütközött volna.

Velük szemben az eddig más földjén napszámba, részesaratóként, harmados vagy felesként dolgozó mezőgazdasági munkások és szegényparasztok saját földet, az uradalmak szétosztását akarták. A parasztságnak e nincstelen vagy kevésföldű rétegei annyi bukott próbálkozás után elérkezettnek látták a történelmi pillanatot a föld megszerzésére. A földért a nagybirtokosok elleni legradikálisabb lépésre is elkészültek és farkasszemet néztek az uradalmi cselédekkel, ha úgy látták, hogy az elfoglalt uradalmi földből őket kisemmizik.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ P. I. Arch. XVI. 5/1 13–15. Vö. Magyar Munkásmozgalom Tört. Vál. Dok. V. 642. 1.

Az így keletkezett ellentét másodlagos ellentét volt. A kaposvári munkástanács helyesen ismerte fel, hogy a nagybirtokosok elleni harc idején minden erőt e harc sikeres kimenetele érdekében kell egyesíteni, annál is inkább, mert az uradalmi cselédek és a radikális földosztást követelő parasztok ellentéte azzal fenyegetett, hogy testvérharchoz vezet, amelynek romjain a régi uralkodó osztály ismét visszaszerezheti hatalmát.

E történelmi helyzet a munkástanács számára parancsolólag írta elő a munkás—paraszt szövetség megteremtésének helyes útját: az elfoglalt föld egy részének felosztásával az agrárproletárokat és kisparcellás parasztokat is érdekeltté tenni a forradalomban.

Fejér, akárcsak Somogy, tipikus dunántúli nagybirtokos megye volt. Gazdasági-társadalmi viszonyai⁷¹ szinte teljesen megegyeztek Somogy gazdasági-társadalmi viszonyaival.

A Fejér megyei forradalmi események továbbfejlődésére gyorsítólág hatottak az 1919 február elején lejátszódó székesfehérvári események.

1919. február 3-án a volt főispán megyei közgyűlést hívott össze. A közgyűlés a kormányt országvesztőnek nevezte. A megyegyűlés a Fejér megyei nagybirtokosok nyílt ellenforradalmi zászlóbontása volt. A nagybirtokosok fellépése meggyorsította az események menetét. A munkástanács vette kezébe a megye vezetését.⁷²

A hatalom a munkástanács kezébe került, bár ebben az időben maradéktalanul csak politikai tekintetben érvényesült. A munkáshatalom pusztá tényé forradalmasítja a paraszti követeléseket a megyében. Március elején a Sárosd határában levő szilfamaajori gazdasági cselédek elfoglalták az özv. Weiss Bartholder, báró Madarassy Beck Marcelné és Tószeghy Imréné közös tulajdonában levő 20 ezer hold kiterjedésű uradalmat.⁷³ A szilfamaajori gazdasági cselédek mozgalma áterjedt a szomszédos Jakabszállásra, és az ottani uradalmi cselédek is birtokba vették az uradalmat. A föld elfoglalását az uradalmi cselédek azzal indokolták, hogy a gazdaság vezetését a tulajdonosok elhanyagolják, s így a kollektív szerződésben megállapított béreket nem látják biztosítva.⁷⁴

Az uradalmi cselédek földfoglaló mozgalmával egyidőben bontakozott ki a megyében a falusi parasztság földosztás végrehajtását sürgető mozgalma. A kormány február végén Birtokrendező Bizottságot küldött ki a megyébe.

Míg Sárosd határában az említett szilfamaajori és jakabszállási uradalmi cselédek a szövetkezetalakítás mellett voltak, addig a csillagmaajori uradalmi cselédek és a sárosdi parasztok az azonnali forradalmi kisajátítást és a kisajátított föld felosztását követelték. E követelés annyira sürgető, hogy „...a nép azonnali birtokbavételre és a szükséges felszerelés átvételére el van szánva...”⁷⁵ Sárszentágotán ugyanez a helyzet alakult ki. Sárkereszturon mind az uradalmi cselédség, mind a falusi parasztság a föld felosztása mellett volt és a „...nép hangulata a leghatározottabban oda irányul, hogy a bir-

⁷¹ Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Stat. Új folyam. XXIV. köt. Bpest. 1900. II. Táblás kimutatások 18. 1. és Magyar Statisztikai Közlemények 2. 1900. Népszámlálás II. 190—197. 1.

⁷² Székesfehérvár és Vidéke, 1919. febr. 5.

⁷³ A tulajdonosok és a kiküldött Birtokrendező Bizottság jelentése Buza Barna miniszternek az 1919. febr. 27. — 1919. márc. 9-ig terjedő időről, vö. O.L. OBT. 1919. iktatlan.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

tokot már most azonnal felszerelésével együtt igénybe vehessék...⁷⁶, azaz kisajátíthassák. Abán és Kálózon mind az uradalmi cselédek, mind a községi földigénylők a föld sürgős felosztása mellett foglaltak állást. Ugyanez volt a helyzet a többi Fejér megyei községben is.⁷⁷

Fejér megyében is az uradalmi cselédek többségének földfoglaló, szövetkezetalakító mozgalma és a falusi parasztság földosztó követelése állt szemben egymással. Ugyanazon területre tartottak igényt a szövetkezetalakító gazdasági cselédek és a földosztó „községbeli igényjogosultak...⁷⁸ E szembenállás következtében sem az uradalmi cselédek földfoglaló, szövetkezeti mozgalma, sem a falusi parasztság és uradalmi cselédek jelentős részének földosztó mozgalma nem tudott teljesen kibontakozni. E belső ellentétek azután szét-feszítették a mozgalmat.

A székesfehérvári munkástanács a falu és a pusztta, de a pusztaiak egymás közti vitájába sem szólt bele. A kaposvári munkástanács által alkalmazott kombinációs formula pedig itt is kiutat jelentett volna. Persze Somogyban az ellentétek kiélezettebbek voltak. Ott az uradalmi cselédség szinte teljes egészében a szövetkezetalakítás mellett foglalt állást s az osztályharc is kiélezettebb volt.

E belső ellentéteket kihasználta a kormány: a szembenálló paraszti rétegekkel külön-külön bánt el. Az uradalmi cselédeket rábírták arra, hogy szövetkezetalakító szándékukat közöljék a Földművelésügyi Minisztériummal, a falusi parasztságot pedig megnyugtatták, hogy a törvény alapján rövidesen Birtokrendező Bizottságok szállnak ki, s megkezdik a földosztást.⁷⁹ A kálóziai és sárkeresztúriak a Birtokrendező Bizottság előtt kijelentették, hogy ingyen akarják a földet a sok háborús szenvedés és nélkülözés fejében.⁸⁰ A többi községek viszont belenyugodtak a törvényes alapba, s ragaszkodtak a törvényhez, most már azért is, mert félték, hogy a szövetkezetalakítás elüti őket a földtől, és a februári és március eleji követelő hang kérészé szelődött. Bár a falvak egy része azután is kitartott az agrárforradalmi követelés mellett, a kormány mind az uradalmi cselédek, mind a falusiak követelését törvényes útra terelte.

Utolsó dunántúli megyeként Győrről szólunk. A megye székhelye Győr város — az ipari proletariátus egyik dunántúli fellegvára — kiemelkedő szerepet töltött be az október 31-i forradalomban. E forradalmi események során az ipari proletariátus a főispánt leváltotta és a főispáni székbe a szociáldemokrata Wajdits Béla újságíró került. Wajdits a párton belül a mérsékelt irányzathoz tartozott.

Novemberben Győr megyében nincsenek parasztmozgalmak. Az ipari proletariátus fokozatos balratolódása, a szocialista forradalom érlelődése azonban magával ragadja a parasztságot is.

A megyében, eltérően a kelet-dunántúli megyéktől, a föld nagyobb része — kétharmada — paraszti kézen volt.⁸¹ A paraszti birtokok közül

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ A kiküldött Birtokrendező Bizottság által felvett jegyzőkönyvek 1919. márc. 8., 1919. márc. 16., vö. O.L. OBT. 1919. iktatlan.

⁸¹ Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Új folyam. XXIV. köt. Második rész. Bpest. 1900. II. Táblás kimutatások 20. l. és Magyar Stat. Közlemények 2. 1900 Népszámlálás II. 198—203. l.

legnagyobb súlya a gazdagparaszti birtoknak van. Győr megye falvaiban egyrészt belterjesen gazdálkodó (magas színvonalú állattenyésztés) jómódú, megkapaszkodott gazdagparasztság, falusi burzsoázia él, másik oldalon népes agrárproletár és szegényparaszti réteg. A módos parasztság pártja a kisgazda párt, továbbá — a nagybirtokosok kezdeményezésére 1919 januárban alakult — Földműves Párt és a Keresztényszocialista Párt volt. Az agrárproletariátus és a szegényparasztság a szociáldemokrata pártba tömörült.

A falusi burzsoázia és az agrárproletariátus közötti osztályharc olyan méreteket öltött, hogy már 1919 január derekán több községben fegyveres összeütközésre került sor a „Barázda-párti” nagygazdák és az említett paraszti rétegek között.

1919 januárjában a pártszervezkedések megindulásával tudatosodó paraszti ellentétek átmenetileg bizonyos fokig háttérbe szorítják a földkérdést. A földreform törvény megjelenése után azonban sorra fogalmazták meg a falvak: Győrrévfa, Győrújfa, Nagymórichida, Rábaszentmiklós, Nyalka, Sokorópátka stb. a földreform törvényen túlmutató, azonnali végrehajtást sürgető követeléseket. E beadványok leleplezték a gazdagparasztokat is, akik — írják a tétiek — „... a háborús konjunktúrát kihasználták s terményeikből magas áron olyan pénzüsszegekhez jutottak, hogy most a községünket körülölelő földet akarják megvenni s így bennünket megfosztanak attól, hogy ... házaink mellett levő földeket”⁸²... megszerezzük. A fentiek azt mutatják, hogy a kisgazdapártba tartozó somogyi módos gazdákhoz hasonlóan, a győriek is a szegényparaszto háta mögött egyezkedtek a nagybirtokosokkal a föld megvételéről.

A dolgozó parasztság földreform követelése mellett tömeges méreteket kezdett ölteni a parasztság fegyverkezése. A tétí járás Győrszemere községében például a fegyvereket összeszedő csendőröket a község 300 felfegyverzett lakosa kiűzi a faluból.⁸³

Amikor a parasztság februárban a földreformot meghaladó — megváltás nélküli — követelésével fellépett, a szociáldemokrata Wajdits Béla főispán a törvény alapján megkezdi az ideiglenes földbirtokrendezést a megyében. A sajtó február 25-i száma adja hírül, hogy a kormánybiztos főispán ankétot tartott a megyebeli földbirtokosok bevonásával és fölhívta őket arra, hogy a földosztás végleges rendezéséig önként adják át földjeiket. Az ankéton létre is jött a megállapodás, „a birtokosok átengedik a földet a végleges rendezésig, adnak hozzá vetőmagot és igaerőt, azonban nem bérbe, hanem részesművelésre... A megállapodás végrehajtása már a napokban megtörténik...”⁸⁴

A fenti határozat végrehajtása meg is indult. Több Birtokrendező Bizottság érkezett a megyébe és például Gyömre, Tényőfa, Tényőhegy, Sokorópátka, Győrszentiván községekben megkezdődött a föld egy részének részesművelés céljára történő felosztása.

Wajdits Béla tehát elébe ment a paraszti követeléseknek, magához ragadta a kezdeményezést, s ezzel sikeresen elhárította a parasztmozgalmak kibontakozását. Több község azonban, így a tényőhegyiek, tészőfalusiak

⁸² A tétiek beadványa a főispánhoz, 1919. márc. 12-én. Győr Állami Levéltár (a továbbiakban Győr ÁL), Győr megye Főispáni iratok 339/1919.

⁸³ A tétí főszolgabíró átirata a főispánhoz 1919. febr. 27.; vö. Győr ÁL. Győr megye, Főispáni iratok 222/1919.

⁸⁴ Népszava, 1919. febr. 25.

ragaszkodtak a föld részesművelésre történő kiosztásakor ahhoz, hogy a község határában levő pannonhalmi főapátság 1785 holdas birtokát felosszák köztük.⁸⁵

1919 tavaszán az Alföld déli megyéi, Békés, Csongrád, Csanád, a Vihar-sarok az elbukott novemberi parasztmozgalmak magasabb fokon való újjászülését ígérték, azt, hogy a parasztmozgalom megindulása és ereje dolgában az Alföld fog az élen járni, akárcsak 1918 őszén.

Az országnak ezen a vidékén a nagyhatárú parasztvárosok, óriásfalvak és a tőkés nagybirtokrendszer találkozott, nem ritkán keveredett egymással.

A nagyhatárú parasztvárosokban napszámosmunkát igen ritkán alkalmazó módos gazdák tulajdonában volt a föld. Így ezekben a parasztvárosokban nemcsak a földszerzésre, de munkaalkalomra sem nyílt lehetőség.

A tőkés nagybirtokrendszer zónájában az uradalmak közé ékelt több-ezres főt számláló határnélküli telepes községek, nagyközségek alakultak. E községek lakóit a külterjes szemtermelést folytató uradalmak nem tudták állandóan foglalkoztatni.

A fent említett két ellentétes típus zónájában a parasztság proletarizálódása óriási méreteket öltött és az agrárproletárok aránya (34—40%)⁸⁶ jóval meghaladta az országosát (20%). Somogy mellett itt zsúfolódott össze a legnagyobb számban és a legkoncentráltabb tömegben az agrárproletariátus. A felhalmozódott agrárproletariátust az ipar nem szívhatta fel, mert erről az országészről a gyáripár teljesen hiányzott. A tavaszi hónapokban a nagyhatárú paraszti mezővárosokból ezrével rajzottak ki, indultak útnak mezőgazdasági vándormunkára a belterjesen gazdálkodó dunántúli uradalmak felé.

Míg Békés megyére az említett két ellentétes típus találkozása a jellemző (Békéscsaba, Kondoros), addig Csongrád a latifundiumos fejlődés tipikus képviselője. Az egész megye két óriási kiterjedésű nagybirtokból áll: Szeged város 70 ezer holdnál nagyobb kiterjedésű birtok tulajdonosa. Ez a hatalmas kiterjedésű birtok 8 ezer bérlő kezén volt.⁸⁷

Szeged után a Pallavicini örgrófok mindszent—algyői 64 ezer holdas hitbizománya következett. Ez a 64 ezer hold a morvaországi egész kis birodalom mellett csak harmadrendű szerepet játszott a család birtokpolitikájában.⁸⁸

A Csanád megyei 30 ezer holdas mezőhegyesi, állami ménesbirtok, dunántúli szigetként említhető meg. A mezőhegyesi cukorgyár, akárcsak a kaposvári cukorgyár, a Hitelbank tulajdonában volt. Cukorgyár, magas színvonalú állattenyésztés, belterjes gazdálkodás itt is, ott is. Nagyszámú uradalmi cselédség itt is, ott is.⁸⁹

E megyék parasztsága szinte egyedülálló forradalmi hagyományokra tekintett vissza: 1848 földfoglaló, földosztó hagyományként élt tovább a paraszti emlékezetben. A 90-es években lezajlott agrárszocialista mozgalmak a munkásosztállyal való találkozás élményét tudatosították. A demokratikus

⁸⁵ Tényőfalu és Tényőhegy beadványa a megye kormánybiztosához. 1919. márc. 17., vö., Direktóriumi iratok. 411/1919.

⁸⁶ Magyar Statisztikai Közlemények 2. 1900. Népszámlálás 370—371., 554—555., 678—679. 1.

⁸⁷ *Krúdy Mária*: Szegedi tanyarendszer kialakulása. Bpest. 1931. 13. 1. és Dél-magyarország, 1919. jan. 1.

⁸⁸ Magyarország földbirtokosai. Bpest. 1893. 199—201. 1.

⁸⁹ P. I. Tagyob 5/1 és Gazdasági Levéltár. Magyar Általános Hitelbank. (XLV. Mezőgazdasági ipari üzemek 1917—1950) 460. csomó.

paraszti és a munkásöntudat találkozott egymással a parasztság eszmevilágában. A települési forma, a parasztság nagy tömegben való koncentrátsága kedvezett a paraszti szervezkedésnek.

Békés megyében, 1918 novemberében a többi megyétől eltérően a megyei Nemzeti Tanácsot a községi Nemzeti Tanácsok küldöttértekezlete alakítja meg november 15-én. A küldöttértekezlet memorandumot intézett a kormányhoz, melyben forradalmi főispán-kormánybiztos kinevezését, továbbá az 1000 holdon felüli nagybirtokok kártérítés nélküli kisajátítását és szétosztását követelték.⁹⁰ Békés és Csongrád megyékben a novemberben elfoglalt uradalmi táblák egy részét a novemberi parasztmozgalmak veresége után is meg tudják tartani (Sándorfalva a novemberben kiosztott 500 holdat megtartja, Mindszent pedig 125 holdat), míg pl. Hajdú megyében a balma-újbátori parasztság a novemberben elfoglalt nagybirtokokat kénytelen feladni és csak 1919 márciusában foglalja el ismét.⁹¹ A forradalom átütő ereje következtében már november elején leváltják a főispánt Csongrád megyében és a nép követelésére szociáldemokrata kormánybiztosokat neveztek ki. A szociáldemokrata párt azonban olyan embereket küldött a főispáni kormánybiztosi székbe, akikről bizton tudta, hogy képesek a forradalom terjedésének gátat vetni. Az említett megyék élére állított kormánybiztosok beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. A reformista vezetésnek és a forradalmi nép törekvéseinek azonban előbb-utóbb szembe kellett kerülnie egymással, ha ez a szembekerülés nem is öltötte a nyílt harc jellegét, s ha visszaesésektől, a vezetők iránti további illúzióktól nem is volt mentes.

A Kommunisták Magyarországi Pártja tevékenységének hatására a forradalom menetében 1919 elején bekövetkezett fordulat ezen az országrészen is érezhető volt. A Békés megyei Békés község agrárproletárjai és szegényparasztjai 1918 decemberben és 1919 januárban hetekig tartó tárgyalásokat folytattak a község nagybirtokosával, gróf Wenckheimmel, „hogy a béreket (földbérekről van szó — M. K.) leszorítsák a régi magas színvonalról. A tárgyalások eredményre vezettek s a birtokból 2000 holdat a szocialista párthoz tartozó földmunkás csoport”, 1300 holdat a Mezőfi-féle földmunkás csoport, 30 K holdankénti bérért művelésre átvett.⁹² A kat. holdankénti 30 K bér 1 1/2—2 napi napszámbernek felelt meg, míg 1914 előtt 1 hold föld haszonbérére 15—20 napi munkabér összegét tette ki, és ledolgozással volt egybekötve. A 30 K haszonbér, a paraszti követelményeknek megfelelően, a haszonbér forradalmi szabályozását jelentette. A Békés megyei községek nagy része már 1918 decemberében kitért a Földművelésügyi Minisztérium által kezdeményezett haszonbérleti tárgyalások elöl és a földet forradalmi úton akarta megszerezni.⁹³

1919 januárjától földosztást sürgető beadványokkal ostromolja Csanád, Csongrád és Békés megye községeinek lakossága a földművelésügyi minisz-

⁹⁰ Békési Napló, 1918. nov. 16.

⁹¹ Jócsák Kálmán Csongrád megye kormánybiztosának jelentése Buza Barna földművelésügyi miniszterhez (1919. márc. 3., 6., 10. Szentés, Budapest.) O.L. OBT. 1919. iktatlan és Debreceni Állami Levéltár kormánybiztosi iratok 24/1918. 4/1919, Alispáni iratok 1586/1919.

⁹² Uo.

⁹³ Községi jegyzők és nagybirtokosok főispánhoz küldött jelentései 1918 december—1919 március. Vö. Gyulai Állami Levéltár (a továbbiakban Gyulai ÁL) Főispáni iratok 286/1919 és 4382/1919.

tert. Január 3-án Mindszent, január 8-án Szegvár, január 16-án Mágocs, február 4-én Csongrád és Sövényháza juttatja el kérvényét a miniszterhez.⁹⁴

A földosztás megkezdésére való készülődésnek egyik igen jelentős állomása a lakosság fegyverkezése és a csendőrség lefegyverzése. E folyamat az említett megyék mindegyikében megfigyelhető. Csanád megyében 1919 február elején igen sok községben „előfordult, hogy a csendőrséget a lakosság a nemzetőrség és a munkástanács határozata alapján a községből eltávolította... sőt... a csendőrséget le is fegyverezte...”⁹⁵ A Csongrád megyei Kistelken ugyanez történik januárban. A fegyverkezés híre Nagylak és Battonya környékéről eljutott a főszolgabíróhoz. Márciusban a főszolgabíró elrendelte a fegyverek beszolgáltatását. Egy hét múlva panaszkodva jelenti a főispánnak, hogy a rendelkezés nem vezetett eredményre.⁹⁶ Február végén a Csongrád megyei Algyő egész lakossága fegyverben van.⁹⁷ Több község Csongrád megyében addig merészkedik, hogy a korábban beadott fegyvereket követeli vissza.⁹⁸

E készülődés után joggal tekinthetünk nagy várakozással a Csongrád megyei parasztok 1919. február 7-i találkozója elé. A földreform törvény megjelenése előtt egy héttel, 1919. február 7-én ugyanis találkozót adtak egymásnak Csongrád megye községeinek parasztjai Szegeden, a Kossuth Lajos sugárúti Báló-féle vendéglőben, hogy a földosztásról tanácskozzanak.⁹⁹ A február 7-i találkozóra eljött Csongrád megyei parasztok 20—30 ezer parasztot képviseltek. Csongrád megye egyik legnagyobb nagybirtokosa őrgróf Pallavicini Ede volt. A 64 ezer holdas, óriási kiterjedésű Pallavicini-birtok Tömörkénytől Tápéig, sőt Lelléig húzódott. A hatalmas uradalom érintette Kistelek, Sándorfalva, Algyő, Tápé, Mindszent, Tömörkény községeket.

E nagykiterjedésű birtokot egykor a környező kisközségek határaiból szaggatták ki. Hogy azonban az érdekelt községek közterhei alól az uradalmakat kivonják, alakították Sövényháza községet. A községet az uradalom irányította. Községi adót az uradalom természetesen nem fizetett, mivel az egész közigazgatást a parasztokra hárította.¹⁰⁰

A február 7-i értekezleten megjelent sövényházai, kistelki, sándorfalvi, algyői, tápéi, mindsenti, tömörkényi parasztok szinte mind agrárproletárok voltak.¹⁰¹

De beszéljenek a számok: Algyő község határa 1300 hold, lakosainak a száma 3600 (800 család). Mindössze 40 családnak van saját földje: még egy fél hold sem jutott egy emberre. Sándorfalva határa 2661 hold, lakosainak száma 6000, 1600 család, akik közül 1510 családnak nem volt földje. Tápé lakosainak száma 3000, a községben 400 családnak volt 1—2 holdas birtoka, a többinek nem volt földje. De sorolhatnánk tovább.

⁹⁴ Szentesi Állami Levéltár (továbbiakban Szentesi ÁL) Főispáni iratok 16/1919 49/1919, 93/1919, 318/1919, 319/1919.

⁹⁵ A II. sz. csendőrkerület átírata a főispánhoz (Szeged, 1919. febr. 12-én). Szegedi Állami Levéltár (továbbalban Szeg. ÁL.) Csanád megye Főispáni iratok 277/1919.

⁹⁶ Nagylak főszolgabírájának jelentése a megye főispánjának (Nagylak 1919. márc. 10.). Szeg. ÁL. Csanád megye Főispáni iratok 237/1919.

⁹⁷ Algyő község jegyzőjének jelentése a főispánhoz (Algyő, 1919 márc. 8.) vö. Szentesi ÁL. Csongrád megye főispáni iratok 706/1919.

⁹⁸ Uo. 622/1919.

⁹⁹ Alföldi Újság, 1919. febr. 13. és Délmagyarország 1919, febr. 8.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

A már említett Algyő község az 1848-as jobbágyfelszabadítás előtti úrbérváltás idején a szóban forgó örgróf Pallavicini-család hitbizományi uradalmának volt az úrbéres közséje. A község lakossága egész-, fél- és negyedtelkes jobbágyokból állott. Ezeket a telkes jobbágyokat az önkéntes örök-váltásnak a XIX. század 40-es éveiben történt kimondása után az uradalom akkori ura erőhatalommal telkeiről kiűzte, ill. úrbéres minőségüket majorságinak nyilvánította, nehogy a jobbágytelkek megváltás alá kerüljenek és csak házas vagy házatlan zselléreként, legfeljebb $\frac{1}{4}$, ill. $\frac{1}{8}$ telkesekként tűrte meg őket birtokán. Az algyői jobbágyok sorsára jutott a többi község úrbérese is.¹⁰²

Így érte a hatalmas kiterjedésű Pallavicini-uradalom községeit az 1848-as jobbágyfelszabadítás, amikor is telkeik nélkül házas vagy házatlan zselléreként, legfeljebb $\frac{1}{4}$ telkesekként szabadulhattak fel.¹⁰³

1848 után a földjeiktől csalárd módon megfosztott községek lakosai, mivel többségük csak házzal vagy még azzal sem rendelkezett, a Pallaviciniek vagy azok nagybérloinek zsellérei lettek, az uradalomhoz kötődtek és biztosították az uradalom munkaerő szükségletét. (Hosszú évek során persze nem mondtak le arról, hogy idővel visszaszerezzék elvesztett földjüket.) Így az uradalom csak igen minimális számú állandó cselédet alkalmazott. A kis létszámú uradalmi cselédség a falusi agrárproletárok hatalmas tengerében nem lépett fel önálló követeléssel. Ez az objektív helyzet nagymértékben kedvezett egy agrárforradalmi, földosztó mozgalom kibontakozásának. Fentiek alapján Tápé, Algyő, Sándorfalva, Mindszent, Kistelek, Csány stb. több-ezer lakosú agrárproletár községek ingyen követelték maguknak a Pallavicini uradalmat.¹⁰⁴

1918 novemberében örgróf Pallavicini a 64 ezer holdból 15 ezer holdat önként felajánlott, hogy birtoka többségét, 49 ezer holdat megmentsen.¹⁰⁵

A február 7-i paraszti találkozóra úgy került már sor, hogy az előző napokban a sándorfalvaiak elkergették az uradalom főintézőjét. A találkozón minden fontos kérdésre kiterjedő eszmecsere folyt és a küldöttek teljes egyetértésével határozat született.¹⁰⁶

1. A 64 ezer holdas uradalom felosztását azonnal meg kell kezdeni és a tavaszi munkát már mindenki a saját földjén végezze...

2. Az uradalom felosztásakor a környező falvak az igényjogosultak számának megfelelő földterületet kapnak. (Abban a kérdésben, hogy melyik falu hány holdat kapjon, teljes egyetértés nem jött létre.)

3. Az uradalom állandó cselédei részére Pusztaszer néven új községet alapítanak.

4. A tápéiak az örgróf Pallavicini-uradalom mellett a Szeged város tulajdonában levő tápéi rétből mintegy 2000 hold kisajátítására és felosztására tartanak igényt.

A szegedi gyűlés határozata a magyar parasztság agrárforradalmi programjának — helyi viszonyokra történő — megfogalmazása volt már a föld-reformtörvény megjelenése előtt. A Csongrád megyei parasztság 1919. feb-

¹⁰² Uo. és Magyar Stat. Közl. 2. 1900. Népszámlálás II. 370—373. 1.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

ruár 7-i határozata a parasztság spontánul megnyilvánuló célját, követelését hozta felszínre, amit messzemenően figyelembe kell venni és hangsúlyozni. Hasonló, a parasztság alulról jövő kezdeményezésének megyei méretekben történő megnyilatkozásával másutt nem találkozunk.

A Csongrád megyei parasztek azonban a tanácskozásukra meghívták a megye élére kinevezett szociáldemokrata kormánybiztost, Jócsák Kálmánt is. A meghívás célja az volt, hogy Jócsákkal közöljék a földosztó-agrárforradalmi szándékukat, s egyben segítségét kérik végrehajtásához.¹⁰⁷

(Ezek a Csongrád megyei parasztek már 1919 januárjában megfogalmazták követelésüket: a föld forradalmi kisajátítását. Hallani sem akartak arról, hogy fizeszenek azért a földért, amit apáiktól elraboltak.) Jócsák megjelent a találkozáson, nem ellenezte a paraszti követeléseket, de amikor azok határozatba vétettek, azt ajánlotta, hogy földosztó-agrárforradalmi célkitűzésük keresztülviteléhez (mindez a földreformtörvény megjelenése előtt történt) nyerjék meg az e vidékről származó Csizmadia Sándor szociáldemokrata államtitkár és a földművelésügyi miniszter támogatását.¹⁰⁸

Jócsák befolyásolni tudta a parasztoakat, tanácsát elfogadták és február 12-én húsz tagú küldöttség indult Budapestre.¹⁰⁹

Az 1919. február 7-i 20—30 ezer parasztot képviselő értekezlet — forradalmi kisajátítást követelő valóságos parasztkongresszus — igen jelentős állomása lett a parasztság földért folytatott harcának. A nagyjelentőségű találkozáson ugyanakkor negatívuma, hogy a kormánybiztos el tudta hitetni a kongresszussal, hogy forradalmi törekvéseinek — az agrárkérdés plebejus megoldásának — törvényes úton is érvényt szerezhet, hogy követeléseinek megvalósítását felemás reformokra képes kormánytól is várhatja.

A Csongrád megyei parasztek mentiségére csupán az hozható fel, hogy a földreformtörvény még nem jelent meg, a kispolgári-szociáldemokrata kormány agrárpolitikája még nem lepleződhetett le a parasztság előtt.

Mikor a küldöttség Buza Barna elé tárta földosztó szándékát, a miniszter azzal bocsátotta őket vissza a megyébe, hogy pár nap múlva napvilágot lát a törvény és az egész országban megkezdődik a földosztás. Buza Barna ezután Jócsák kormánybiztost utasította, hogy azonnal járja be az egész megyét, és a parasztmozgalmak kirobbanásának megakadályozása érdekében a helyszínen ideiglenes birtokrendezést foganatosítson.¹¹⁰

Jócsák Csongrádba visszautazva a Pallavicini-uradalom ügyészével, főszámvevőjével és a nemzetőr különítmény parancsnokával bejárta Tápé, Algyő, Sándorfalva, Kistelek, Sövényháza, Tömörkény, Csánytelek, Mindszent uradalmi községeket és minden erejét latbavetve, a termelés folytonosságára hivatkozva sikerült a parasztoakat lecsillapítani, valamint az ideiglenes haszonbérbeadásokat végrehajtani.¹¹¹

„Az uradalom a leglojálisabb magatartást” tanúsította a bérletek kiadásánál és a bérleti díjak megállapításánál. E lojalitáson nem lehet csodálkozni. Az uradalom a haszonbérbeadás révén egyelőre elkerülte a földosztást, a

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Jócsák Kálmán, Csongrád megye kormánybiztosának Buza Barna földművelésügyi miniszterhez küldött jelentése (1919. márc. 3., 6., 10. Szentés, Bpest.) Továbbá a kiadott haszonbérletekről készült összesítés. Vö. O.L. OBT. iratai 1919. iktatlan.

¹¹¹ Uo.

parasztságot pedig félrevezették. A 64 ezer holdas uradalomból ugyanis 19 732 kat. hold terület került haszonbérletként a parasztok kezére,¹¹² alig több a gróf által felajánlott 15 ezer holdnál. Így a 64 ezer holdas uradalomból 44 ezer hold továbbra is egy tagban maradt.

Igaz, 1 hold haszonbérleti díja 30—70 K között ingadozott, ami 2—3 napi napszámot tett ki, továbbá az uradalom szántotta, vetette és magot is adott. Így is azonban messze alatta maradt a paraszti földosztó, agrárforradalmi követelésnek.

A parasztság egyelőre hajlandó volt az ideiglenes haszonbérletbe belemenni. A szerződés megkötésekor egy igen lényeges kikötéssel élt: a hadiözvegyek, hadiárva és frontot járt katonák 5—5 hold földet teljesen ingyen kapjanak.¹¹³ E kikötés átment a gyakorlatba, és így a radikális földosztás, ha megnyirbált formában is, de érvényre jutott. Annál is inkább ki kell ezt emelnünk, mert a földigénylők többsége hadirokkant, hadiözvegy, ill. frontról hazatért katona volt. Így az ideiglenes haszonbérbeadás Csongrád megyében mind a kormány agrárpolitikáját, mind a forradalmi földosztás bizonyos jegyeit magán viselte, egyelőre azonban az uradalom több mint fele örgróf Pallavicini kezén maradt.

Mindez február utolsó és március első napjaiban történt. Két hét múlva, a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt két nappal, március 19-én Sövényháza és Baks földmunkásai az uradalom teljes felosztásáért szállnak síkra.¹¹⁴

Csongrádhoz hasonlóan 1919 februárjában Békés megyében is forradalmi helyzet alakult ki.

1919 február végén a Gerendás és Csanádapáca közötti belicai uradalom cselédei elfoglalták a majort.¹¹⁵

Február végén az uradalom elfoglalására azért került sor, mert az uradalom ispánja a cselédek bizalmi férfai előtt több ízben úgy nyilatkozott, hogy őszig az uradalom az állatállományt, a pajtákat, továbbá a gazdasági felszerelést is eladja. Mikor a cselédek az ispán szándékáról tudomást szereztek, értekezletre jöttek össze. Az értekezlet egyhangúan kimondta az uradalom elfoglalását. A cselédek határozatukat közölték a békéscsabai munkástanácsal, valamint a földmunkás szövetséggel és még aznap elfoglalták az uradalmat.¹¹⁶

A békéscsabai munkástanács titkára és a földmunkás szövetség vizsgálatot folytatott le, vajon „...megfelel-e a valóságnak a cselédek aggodalma az állatállomány és felszerelés kipusztítása és az állatállomány elhanyagolása terén”. A békéscsabai kiküldöttek megállapították, hogy a cselédek aggodalma túlzott, s így a „...birtokbavételre nincsen szükség...”, ezután gyűlésre hívták össze a cselédeket és felszólították őket, hogy álljanak el eredeti szándékuktól és várják be a kormány intézkedéseit. A cselédek látva a munkástanács magatartását, amely támogatás és jóváhagyás helyett visszadta az uradalmat a tulajdonos grófnak, visszaléptek a birtokfoglalástól.¹¹⁷

¹¹² Uo.

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Sövényháza és Baks jegyzőjének fölterjesztése a főispánhoz 1919. márc. 21. Vö. Szentesi ÁL. Csongrád megye Főispáni iratok 872/1919.

¹¹⁵ Jócsák Kálmán kormánybiztos Buza Barnához küldött idézett jelentései, vö. uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo.

A Békés megyei Békés község parasztsága, amely már előzőleg jelentős területet vett haszonbérbe, ugyancsak február végére mondta ki a község határában levő gróf Wenckheim-féle uradalom birtokbavételét. A határozatot a belicai uradalmi cselédekhez hasonlóan eljuttatták a békéscsabai munkástanácshoz. A munkástanács azonban a törvényes végrehajtás bevárására figyelmeztette őket. A figyelmeztetésre a Békés községbeliek elálltak szándékuktól.¹¹⁸

Egy hét múlva, március elején ismét felszínre került a 30 ezer lakosú község földosztó törekvése. A megyei munkástanács most már komolyan számolt a mozgalommal, s amikor március első napjaiban 5 ezer ember vonult ki zászlókkal a föld elfoglalására és fölosztására, a megyei kormánybiztossal együtt a Birtokrendező Bizottság is megjelent. Az összegyűlt parasztszók előtt a kormánybiztos nagy beszédet tartott, amelyben a kormány forradalmiságát és parasztpolitikáját méltatta. A nép kitörő lelkesedéssel fogadta a beszédet. A kormánybiztos az örömmámor pillanataiban átadta a szót a Birtokrendező Bizottság vezető mérnök tagjának, aki ismertette a Bizottság eljárását és felkérte a megjelenteket, hogy küldjenek megbizottakat a Bizottságba.¹¹⁹

A kormány megbizottja, miután látta, hogy a mozgalmat Békés községben nem tudja megakadályozni, a mozgalom élére állt, hogy a forradalmi kisajátításnak békés lefolyást biztosítson.

A kormány e kísérlete csak átmeneti és lokális jellegű maradt, mert március közepén több Békés megyei községben megindult a földfogaló mozgalom.¹²⁰

A mezőhegyesi 30 ezer holdas állami ménesbirtokot, mint a belterjesen gazdálkodó dunántúli nagybirtokokhoz hasonló szigetet említettük meg Csanád megyében. A ménesbirtokon kívül, a dombegyházai 2000 holdas birtok kivételével más latifundium nincs a megyében, csupán egy-két közép-birtok. Ezért vizsgálódásunk középpontjában a mezőhegyesi uradalom áll.

Az uradalmat környező községek már 1918 novemberében és decemberében jelentős területek átadását követelték az uradalomtól. A gyűrűt alkotó falvak nyomása miatt az uradalom 1918 decemberében felírt a ménesbirtok főigazgatójának és kérte, hogy a magas színvonalon álló állami birtokot a reform alól mentesítsék, mondván „...akkor ha mezőhegyesi ménesbirtok nem lenne, úgy azt az állam és a köz érdekében meg kellene csinálni...”¹²¹ A parasztság követelő hangját azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni, ezért a jószágigazgató hajlandónak mutatkozott arra, hogy az uradalmi külső kerületekből 1224 holdat átengedjen a földreform céljaira.¹²²

1919 februárjában a Csanád megyei parasztszók fegyverkeznek és a földosztás sürgős végrehajtását követelik. A nagybányhegyesi Földműves Egylet január 21-i közgyűlésén követeli a földosztás azonnali megkezdését. A követeléssel küldöttség megy fel a minisztériumba. A Csanádapácai Földmunkások és Kisgazdák helyi csoportja február 21-én juttatta el a földosztás sürgős

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Békés megye főispánjának jelentése Buza Barna földművelésügyi miniszterhez 1919. márc. 4-én, vö. Gyulai AL. Békés megye Főispáni iratok 380/1919.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ A jószágigazgató felterjesztése az uradalom főigazgatójához (Mezőhegyes, 1918. dec. 28.) O.L. OBT. iratai 1919. iktatlan.

¹²² Uo.

végrehajtására vonatkozó beadványát a megye kormánybiztosához.¹²³ Reformátuskovácsházáról február 20-a körül indult el a küldöttség Buza Barnához, a földosztás sürgetése miatt.¹²⁴ A 2000 holdat bérlő Montágh Sándort március derekán a dombegyháziak arra kényszerítették, hogy 750 holdat ingyen adjon át nekik. Az így lefoglalt 750 holdat a dombegyháziak felosztják egymás között.¹²⁵ A dombegyháziak mozgalma átcsap Ambrózfalvára. Az ambrózfalviak pár száz holdat elfoglalnak a mezőhegyesi ménésbirtokból.¹²⁶ A földfogláló mozgalom azzal fenyegetett, hogy tovább terjed az egész uradalomra. A mezőhegyesi ménésbirtok vezetősége ezért döntő lépésre szánta el magát.

„...állami ménésbirtok cselédsége a földosztásért egyébiránt se nagyon lelkesült...”, az ipari szakmunkások pedig, akik „Mezőhegyesen elég nagy számot képviselven, a földosztásnak határozottan ellene van”¹²⁷ — írja a jószágigazgató. Ez a helyzet a ménésbirtok vezetősége számára kedvező volt. A vezetőség összehívta a birtok tisztviselőit, uradalmi cselédeit, ipari munkásait és „megértette velük, hogy a környékbeli munkásság földosztási terve ellen, saját jól felfogott érdekükben csak úgy védekezhetnek, ha saját földigényük és jussuk látszólagos kielégítése végett, egyesülnek és egységes szervezetté alakulva, egész Mezőhegyesre bejelentik igényüket, vagyis Mezőhegyest »szocializálják» ... A ménésbirtok vezetőségének nem volt nehéz rábírní a mezőhegyesi proletariátust a birtok szocializálására...

A mezőhegyesi ménésbirtok vezetősége a szocializálás kimondásáról szóló egyhangú határozattal felutazott Budapestre és a földművelésügyi minisztériumban sikerült a jóváhagyást kieszközölni. Mezőhegyesen a szocializálás... a birtok vezetésében semminemű változást nem jelentett...”¹²⁸

A mezőhegyesi uradalom tisztikara tehát a cselédek és a falu ellentétére támaszkodva, először kijátszotta az uradalmi cselédeket a falu ellen, azután az uradalmi cselédeket semmizte ki, sőt a saját helyzetét jelentősen meg is szilárdította. Holott ezen ellentétek békés kiegyenlítődéssel mind az uradalmi cselédek, mind a falusi parasztság megtalálta volna a forradalmi kisajátítás útját.

A Pest megyei Gödöllőn és Kerepesen február 19-én kezdték meg a 10 ezer holdas koronauradalom felosztását. A gödöllői és a szomszédos kerepesi nincstelenek február közepén a föld önhatalmú elfoglalására és felosztására készülődtek. Szándékuk a kormány tudomására jutott. A Népszava 1919. február 21-i száma beszámolót ad a történekről: „...a földosztás megkezdésénél Csizmadia elvtárs és Rácz Gyula államtitkárok is megjelentek... Elsősorban a volt koronauradalom gazdasági cselédei és falubeli volt katonák kapnak földet...” — írta a Népszava.¹²⁹

Mi történt a valóságban? Az uradalom jószágigazgatójának jelentése adja meg a választ: „A földosztás miatt... a helyzet annyira feszült volt, hogy karhatalommal akartak Kerepesen rendet csinálni, azonban a karhatalom

¹²³ Szeg. ÁL. Csanád megye Főispáni iratok 288/1919.

¹²⁴ Képviselőtestületi jegyzőkönyv. Reformátuskovácsháza 1919. A Nemzeti Tanács 1919. febr. 25-i ülése. Szeg. ÁL.

¹²⁵ Szegedi ÁL. Csanád megye Főispáni iratok 292/1919 és 370/1919.

¹²⁶ A mezőhegyesi ménésbirtok jószágigazgatójának jelentése a Tanácsköztársaság bukása után, kelet nélkül. P. I. Tagyob 5/2.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Népszava, 1919. febr. 21.

a proletártestvéreivel szemben nem volt fölhasználható...” Ekkor RácZ és Csizmadia földművelésügyi államtitkárok jöttek ki. „...A földművelésügyi minisztérium kiküldöttei, amikor belátásra intették az embereket, a részben fegyveres tömeg majdnem kiverte a faluból — a földeket kiparcellázták és elosztották... Az uradalom magtárában levő gabonát, amely a korona-uradalom egyéb részeinek a vetőmagját képezte, szintén kimérték...”¹³⁰

A gödöllőiek és kerepesiek tehát a kormány ellenére forradalmi útra léptek, s erről az útról a kormány sem tudta őket letéríteni. A kerepesiek az uradalom nagyobb részét felosztották. Egy igénylőre 3 hold föld jutott. Az uradalom felszerelésének egy részét az igénylőkből alakult termelőszövetkezet vette át.

A földosztó hagyományokkal rendelkező Szabolcs megyei parasztság is ingyen földosztásra várt. 1918 decemberében „tódult a nép... az igényjogosultak összeírásához, sok helyütt túljegyezték a falu egész határának területét”.¹³¹ „Február 23-án a Károlyi Mihály birtokán megtartott első ünnepélyes földosztás után még magasabbra hágott s a legtöbb községben oly módon értelmezett, hogy a föld ellenérték nélkül megy majd át a jelentkezők tulajdonába...”¹³² írja az egykorú alispáni jelentés.

A föld felosztását a parasztság mellett az ipari munkásság is sürgette. Szabolcsban a Szabolcs megyei szociáldemokrata párt és a megye több községében kiépült Kommunista Magyarországi Pártja szervezetei is hangot adtak a parasztság követelésének. Ezzel, valamint a parasztság türelmetlenségével magyarázható, hogy a február 20-a körül Tiszalökön megtartott járási szociáldemokrata értekezlet határozatot hozott a földosztás azonnali megkezdéséről a megyében.¹³³

E határozatra a kormány felfigyelt, és hogy gátat vessen a nép önhatalmú földosztásának, Birtokrendező Bizottságot küldött a megyébe. A Bizottság március 7-én Ibrány községben gróf Lónyai János uradalmának parcellázásával megkezdte a földosztást.¹³⁴ Március 7-e után még több Birtokrendező Bizottság érkezett a megyébe. A parasztság forrongása a földosztás megkezdésével — amelyet ingyen földosztásként vett tudomásul — még magasabb fokra hágott. Március 21-e előtt azonban a paraszti forrongás önhatalmú földosztásba nem tudott átesapni, mert Erdélyből a románok elől visszavonuló, valamint az ellenforradalmi tisztek irányítása alatt álló Székely Hadosztály márciustól ezen az országrészen helyezkedett el. A megyében összpontosult nagyszámú fegyveres erő fékmentesen tartotta a falvakat.

Végül még az aszódi földfoglalást ismertetjük: 1919. március 15-én az aszódi járás összes érdekelt földmunkásai gyűlést hívtak össze. A forradalmi hangulatú gyűlésen az aszódi munkástanács elnöke, Miladonovics Márton kijelentette, hogy nem várják be a kormány intézkedéseit, és az 5100 holdas báró Schossberger Lajos-féle birtokot szocializálják. A gyűlést követően, március 18-án, a párizsi kommün emlékünnepén, az aszódi munkástanács

¹³⁰ Az uradalom jószágigazgatójának a Tanácsköztársaság leverése után készült kelet nélküli jelentése, vö. P.I. Tagyob 5/2.

¹³¹ Nyíregyházi Állami Levéltár, Szabolcs megye alispáni jelentés 1918. okt. — 1919. máj.

¹³² Uo.

¹³³ Népszava, 1919. febr. 25.

¹³⁴ Nyíregyházi Állami Levéltár. Szabolcs megye, alispáni jelentés 1918. okt. — 1919. máj.

vezetésével — melyben a szociáldemokraták csatlakoztak a kommunistákhoz — a repülőgépgyári munkások először elfoglalták a gyárat, azután Aszód, Kartal, Paks és Hévíz fegyveres népével birtokba vették a báró Schossberger-féle 5100 holdas és a Hatvány-féle 9500 holdas uradalmat megváltás nélkül, forradalmi kisajátítással. A Kommunisták Magyarországi Pártjához tartozó ipari munkások vezetésével történő birtokfoglalás után az említett községek lakói az uradalom nagyobb részét egymás között felosztották, míg az uradalmi cselédek a kollektív szerződésben megállapított bérért, szövetkezeti formában tovább művelték a felosztatlanul hagyott uradalmi területeket.¹³⁵

A birtokfoglalást, a föld forradalmi kisajátítását a kommunista ipari munkások kezdeményezték és vezették, az elfoglalt több birtok sorsáról pedig a birtokfoglalásban részt vevő parasztek határoztak.

A szociáldemokrata párt egyértelműen elítélte az aszódi birtokfoglalást. A Népszava így írt: „Mi a magunk részéről... helytelenítjük ezt a rendszerelenséget. Úgy a Földmunkás Szövetség, mint a Szociáldemokrata Párt szintén a termelőszövetkezeti formát látja egyedüli helyes megoldásnak... Ezt a megoldást az egész országban végig kell vezetni, de nem úgy, ahogy azt az aszódiak csinálták, hanem módszeresen, a kormány hozzájárulásával...”¹³⁶ A szociáldemokrata párt tehát azért ítélte el az aszódi földfoglaló mozgalmat, mert a forradalmi kisajátítással és nem törvényes úton történt.

A szociáldemokrata párt azonban nem állt meg az aszódi földfoglalás elítélésénél, hanem a tulajdonos báróval megegyezve, megpróbálta azt törvényes alapra helyezni. E célból Hevesi Ákost, a szociáldemokrata gazdaszervezetének vezetőjét küldte ki. Hevesi tárgyalásokat kezdett a báróval, megbízottja pedig Hévíz, Paks, Kartal népét próbálta visszalépésre bírni, sikertelenül. A báróval folyó tárgyalásnak pedig a Tanácsköztársaság kikiáltása vetett véget.¹³⁷ A kommunisták vezette aszódi földfoglaló mozgalomban teljesen érvényre jutott a paraszti elképzelés (bár ekkor a Kommunisták Magyarországi Pártja agrárálláspontjában felülkerekedtek már a baloldali kommunista, luxemburgista nézetek). Ezenkívül az uradalom és falu kívánsága, akárcsak Somogyban, megoldódott. Az, hogy még formálisan sem helyezték kilátásba a megváltást, még a somogyi földfoglaló mozgalomtól is megkülönbözteti, ugyanis Somogyban a kommunizálás vádjának elhárítása érdekében, megváltást helyeztek kilátásba és tettüket törvényesnek tüntették fel.

Milyen jellegűek voltak az 1919 tavaszi parasztmozgalmak?

1918 őszén elbuktak a parasztmozgalmak, mielőtt többségükben eljutottak volna a feudális maradványok felszámolásáig. 1919 tavaszán, amikor rohamosan érték a szocialista forradalom előfeltételei, amikor a liberális földreformtörvény már napvilágot látott, amikor törvény biztosította a nagybirtok felosztását, parasztmozgalmak lángoltak fel ismét. E parasztmozgalmak a földreformtörvény paraszti kritikáját jelentették.

E törvény — amelynek alkotói liberális reformerek voltak — békés időszakban merész, radikális földreformnak számított volna, 1919 tavaszán azonban alatta maradt a földreformban érdekelt paraszti rétegek földosztó programjának.

¹³⁵ Vörös Újság, 1919. márc. 20. és Népszava, 1919. márc. 19.

¹³⁶ Népszava, 1919. márc. 19.

¹³⁷ Windisch József miniszteri kiküldött jelentése (Bpest, 1919. márc. 24.) O.L.

Vajon kibontakozott-e egységes parasztmozgalom 1919 tavaszán Magyarországon?

Magyarországon soha nem volt olyan parasztpárt, amely az egész parasztságot tömörítette volna: Várkonyi pártja szegényparaszti párt volt, Áchim Andrásé alföldi parasztpárt, Nagyatádié dunántúli kulákpárt. Széles, nagy, egységes parasztmozgalmak alig voltak.¹³⁸

1919 tavaszán sem alakult ki egységes, jellegében azonos parasztmozgalom Magyarországon. Míg a Kelet-Dunántúlon az uradalmi cselédek földfoglaló mozgalma bontakozott ki, addig az Alföldön agrárproletárok, szegényparasztok-vezette földosztó mozgalom indult.

Az, hogy a mozgalmak jellegében a különbségek ilyen élesen kialakulhattak a Dunántúl és az Alföld között, annak legfőbb oka az volt, hogy a feudális maradványok felszámolásának kérdésében országos szinten nem történt meg a paraszti követelések összeegyeztetése. A baloldali szociáldemokraták 1919 januárban megkezdték a harcot az uradalmi cselédek szociális helyzetének javításáért. Olyan magas szociális juttatásokat igyekeztek biztosítani a cselédeknek, hogy azok a föld felosztása ellen, a nagybirtok épségben hagyása mellett foglaljanak állást. E bérpolitika annál is inkább a kitűzött eredményre vezethetett, mert az uradalmi cselédek termelésben elfoglalt helye, munkaeszközöktől való megfosztottsága — nem önálló, hanem irányított munkát végeztek —, valamint cselédi tudatuk alapján többségük számára a nagyüzemi gazdálkodás folytatása látszott kívánatosnak.

A baloldali szociáldemokraták e kezdeményezése az egész országra kiterjedt és eredménnyel járt. A cselédbérek felemelése után az uradalmi cselédek legnagyobb része a nagybirtok szétosztása ellen foglalt állást. Ezért ellentét alakult ki a földosztó falu és az uradalom épségben hagyására törekvő cselédek között. Az azonban, hogy az uradalom és a falu közti ellentét hol öltött éles formát, hol vált jelentőssé, az teljesen az országrész, tájegység gazdasági-társadalmi viszonyainak függvénye volt.

Kelet-Dunántúl és a Csanád megyei Mezőhegyesen, ahol a mezőgazdaság kapitalista fejlődése országos viszonylatban a legmagasabb színvonalat érte el, ahol a tőkének a mezőgazdaságba történő behatolása a legelőrehaladottabb volt, ahol nagylétszámú uradalmi cselédség — köztük sok tanult gépkezelő nagyipari munkás és számottevő szegényparaszti tömeg — élt egymás mellett, az uradalom és a falu ellentéte éles formát öltött. Az uradalmi cselédség ezen az országrészen, szemben a falusi nincstelen tömegek követelésével, a nagybirtok egybentartása mellett foglalt állást.

Az Alföldön, ahol a nagybirtok aránya kisebb, és a külterjesen gazdálkodó, főleg gabonatermeléssel foglalkozó uradalmak azonos terület mellett is sokkal kevesebb uradalmi cselédet alkalmaztak — amely cselédlétszám elveszett az agrárproletariátus milliós tömegében —, ahol az áchimi agrárforradalmi program vagy földosztó hagyományok éltek, a pusztaság és a falu ellentéte nem volt számottevő. Békés, valamint Csongrád megyében pedig szinte teljesen hiányzott, és ez az országrész a falu vezette agrárforradalmi, földosztó törekvések induló helye lett.

A Kelet-Dunántúlon a baloldali szociáldemokratáknak a vezetésével, akik már a Tanácsköztársaság előtt szövetkezetalakítással igyekeztek megmenteni a mezőgazdasági nagyüzemet, a nagybirtokot a szétosztás elől,

¹³⁸ Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Bpest. 1955. 334. l.

földfoglaló mozgalom indul, amely éppen csak hogy megelőzte a falusi parasztság földosztó mozgalmának kirobbanását. Ez utóbbiak magatartása miatt, a feudális maradványok forradalmi felszámolása útja fölé, a parasztság forradalmi rétegei közti ellentét viharfelhői tornyosultak.

A feudális maradványok forradalmi felszámolása már majdnem kátyúba jutott, a falu és pusztta szembenállásából fegyveres összecsapás lett, amikor a kaposvári munkástanács — élén Latincával — fordulatot hozott létre a földfoglaló mozgalom menetében: a földfoglalást földosztással kapcsolta egybe. A pusztta és a falu egysége ezzel a kombinációs lépéssel megteremtődött. Ez az egység magyarázza többek között az 1919 tavaszi somogyi mozgalom átütő erejét, viharos lefolyását.

A pusztta és a falu ellentéte másutt nem volt olyan késhegyig menő, mint Somogyban. De ahol ekkor élesen felszínre került, mint Fejér megyében, Csanád megyében, és nem a kaposvári munkástanács által alkalmazott kombinációs megoldást követték: a földfoglaló mozgalomnak földosztással való egybekapcsolását, ott a mozgalom derékba tört és külön-külön számoltak le a faluval és a pusztával (Fejér), vagy maradt minden a régiiben (Csanád).

Míg Kelet-Dunántúl és az Alföld gazdasági-társadalmi viszonyai közt igen nagy különbségek voltak és a gazdasági-társadalmi viszonyok függvényeként alakuló parasztságon belüli ellentét az Alföldön (Csanád kivételével) szinte teljesen hiányzott, addig a Kelet-Dunántúlon determináló jelentőségű volt és a feudális maradványok felszámolásának egy az Alföldtől eltérő útját írta kötelezően elő.

E kis országban belül a kialakult gazdasági-társadalmi helyzet más-más utat kínált fel és tett kötelezővé a mezőgazdasági kapitalizmus magas fejlettségi fokát elérő Kelet-Dunántúlon és más utat kínált fel a külterjes szemtermelést folytató Alföldön.

A feudális maradványok felszámolásának e két útja:

A Kelet-Dunántúlon, ill. magasfejlettségű uradalmak esetében egy kombinációs megoldás: forradalmi földosztásnak szövetkezettel való egybekapcsolása (falu és pusztta).

Az Alföldön forradalmi földosztás a nagybirtok teljes szétverésével.

A mezőgazdasági munkások és szegényparasztok a Buza Barna-féle földreformnál radikálisabb földreformért szálltak síkra az Északi dombos vidéken, a Duna—Tisza köze középső táján, valamint a Nyugat-Dunántúlon is. Fenti országrészekben mégsem indul parasztmozgalom, mert egyrészt a parasztság nagyobb hányadát alkotó közép- és módosrétegek elképzeléseinek maximumát fogalmazta meg a Buza Barna-féle törvény, másrészt itt a földéhség kisebb és a mezőgazdasági munkások, valamint szegényparasztok között jelentős politikai tudatbeli különbség volt a tiszántúli és kelet-dunántúli parasztok javára. De itt az ipari munkásság sem volt a mozgalmak olyan csíholója, mint másutt.

Ezek azok a legfontosabb és leglényegesebb következtetések, amelyeket az 1919 tavaszi földfoglaló és földosztó mozgalmak történetéből levonhatunk.

Az 1919 tavaszi parasztmozgalmak kibontakozására a lehetőséget a proletariátus tőke elleni támadása teremtette meg. Vagy másszóval: a kapitalista tulajdonviszonyok kétségbevonása az iparban lehetővé tette, hogy a parasztság a nagybirtok tulajdonviszonyait vonhassa kétségbe. A hatalmi viszonyok olyan időszakában bontakoztak ki a parasztmozgalmak, amikor

az osztályviszonyok a novemberi helyzettel szemben a proletariátus diktatúrája irányában tolódtak el.

Míg az 1918 novemberi parasztmozgalmak egy időben lépnek fel és egy-két nyugat-dunántúli megye kivételével az egész országra kiterjednek, addig az 1919 tavaszi mozgalmak helyi jellegűek, nem terjednek ki az egész országra. A tavaszi parasztmozgalmak ott indulnak, ahol az osztályharc a legkiélezettebb, ahol a parasztság politikai öntudata a legmagasabb. E mozgalmakban a parasztság agrárproletár és szegényparaszti rétegei vesznek részt. Paraszti egység ugyanis — 1918 őszével szemben — a forradalom e szakaszában már a feudális maradványok szétverése érdekében sem jöhetett létre. Sőt, a gazdag parasztság a dolgozó parasztság háta mögött egyezkedett a nagybirtokosokkal.

Ugyanakkor e mozgalmak földosztó és földfoglaló mozgalmak, agrárforradalmi elemekkel telítve. Átütő erejük, forradalmi tartalékaik hasonlíthatatlanul nagyobbak voltak mint 1918 novemberében.

1918 novemberében a kormány tűzzel-vassal harcolt a parasztmozgalmak ellen; végül is leverte őket. 1919 tavaszán, amint azt a gödöllői földosztók esete mutatja, a kormány a fegyveres erőket nem tudta bevetni a parasztketletérésére. Somogyban pedig a katonaság átállt a földfoglaló paraszttok oldalára és a mozgalom támogatója lett. Ilyen körülmények között a kormány a paraszttok lecsendesítésére törekedett (Gödöllő).

A kormány mind 1918 őszén, mind 1919 tavaszán fegyverekkel lép fel a mozgalmak ellen. 1918 őszén a katonaság teljesíti a parancsot, 1919 tavaszán nem. Az új helyzet új taktikát követel a kormánytól a parasztmozgalmakkal szemben: nem tudja őket sem leverni, sem lecsendesíteni, így több helyütt a mozgalmak élére áll. De nem úgy áll az élére, hogy a kiadott földreformtörvénnyel szemben a parasztság álláspontjára helyezkedik. Ahol a paraszti földkövetelés már nem tűrt halasztást, ahol a mozgalom kirobbanás előtt állt, mint Békésben, Csongrádban, Szabolcsban, ott a kormány képviselői azért álltak a mozgalom élére, hogy törvényes útra tereljék. A forradalmi kisajátítással egybekapcsolt földosztás helyett így haszonbérlet lett; a nagybirtok teljes szétosztása helyett annak jelentős részét a törvény paragrafusai alapján megmentették, amint az a Csongrád megyei Pallavicini-birtokkal történt.

A földosztó törekvések leszerelésének az irányában hatott az az objektív körülmény is, hogy ahol a parasztság agrárforradalmi célkitűzéseit az uradalmi cselédek szövetkezetalakítása keresztezte, ott a parasztság egy része az agrárforradalmi útról a törvényes útra tért, mert az uradalmi cselédek szövetkezetalakítását úgy fogta fel, mint ami elüti a földtől. Ezt láttuk különös élességgel Fejér megyében, de 1919 márciusában országos jelenséggé is megfigyelhető.

A legtudatosabb, legforradalmibb hangot a föld elkobzása érdekében a parasztság Békés és Csongrád megyében üti meg. Mivel a paraszttokat a megye élén álló centrista kormánybiztos félrevezette, a mozgalom átmenetileg törvényes útra terelődött, ideiglenesen visszaesett, és csak a proletárdiktatúra előtti napokban indult győzelmes hódító útjára.

Az 1919 tavaszi parasztmozgalmak egyik legfőbb tanulsága az, hogy a mozgalmak legnagyobb átütőerőt, elszántságot és következetességet nem ott mutattak fel, ahol a parasztság politikailag a legtudatosabb és politikai hagyományokkal is rendelkezett, hanem ott, ahol a földfoglaló mozgalom

kommunista kezdeményezésre, baloldali szociáldemokraták vezetésével és kommunisták részvételével indult, mint Somogyban, vagy ahol kommunisták kezdeményezték a földfogláló mozgalmat s kommunisták tartották magasra az agrárforradalom zászlaját, mint Aszódon.

Összefoglalóként: A kedvező objektív helyzet ellenére, 1919 tavaszán az egész országban nem ismétlődött meg magasabb fokon az 1918 őszen elbukott parasztmozgalom, mert a megismétléshez hiányoztak a szubjektív feltételek. A parasztság forradalmi törekvéséhez egy-két tájegység kivételével csak annyiban kapott hathatós támogatást a munkásosztálytól, baloldali szociáldemokratáktól és kommunistáktól, amennyiben az a nagybirtok szövetkezetté alakítása, illetve a nagyüzemi termelés továbbfolytatása érdekében történt.

Mivel többségük nem élvezte a munkásosztály támogatását, e támogatás hiányában az agrárforradalmi út következetes végigviteléről ideiglenesen le kellett mondaniuk a parasztoknak, mert az agrárforradalom és agrárreform közti átmenet látszott járhatónak, hogy azután a proletárdiktatúra rohamos érlelődésének napjaiban újra előrelendüljenek.

Az 1919 tavaszi parasztmozgalmaknak a forradalmi munkásmozgalom volt a bábája. S bár a győzelemre jutásukhoz szükséges maximális támogatást még nem tudta megadni, e mozgalmak mégis hatékonyan elősegítették a proletárdiktatúra előfeltételeinek kialakulását.

1919. március 21-én győzött a magyar proletariátus. A proletárdiktatúra új helyzetet és új lehetőségeket teremtett az agrárkérdésben is.

K. МЕСАРОШ

КРЕСТЬЯНСКИЕ ДВИЖЕНИЯ ВЕСНОЙ 1919 Г.

Резюме

Предлагаемая статья, являющаяся частью, вернее резюме более крупной статьи, показывает на основе всегосударственных данных развертывавшиеся весной 1919 г. под влиянием революционного рабочего движения крестьянские движения.

Начавшиеся под влиянием буржуазно-демократической революции 31 октября 1918 г. крестьянские движения потерпели поражение прежде, чем они добрались бы до трепования ликвидации феодальных пережитков. Весной 1919 г., когда бурно назревали предпосылки социалистической революции, когда уже появился в свет либеральный закон о земельной реформе, когда раздел крупных землевладений был обеспечен законом, опять воспламенились крестьянские движения. Эти крестьянские движения означали критику закона о земельной реформе со стороны крестьян.

Весной 1919 г. не образовалось единое, тождественное по своему характеру крестьянское движение в Венгрии. Пока в Восточной Трансданубии развертывалось руководимое батраками движение за захват земли и за создание кооперативов, то в Большой тизменности началось руководимое сельскохозяйственными пролетариями, крестьянской беднотой движение за раздел земли.

Сельскохозяйственные рабочие и крестьянская беднота в северных холмистых местностях, в середине территории, лежащей между реками Дунаем и Тиссой, а также в Западной Трансданубии выступили за земельную реформу, более радикальную, чем земельная реформа правительства. На выше названных территориях страны все же не началось крестьянское движение, потому что с одной стороны закон министра земледелия Барна Буза сформулировал максимум расчетов средних и состоятельных слоев, составлявших большинство крестьянства, относительно земельной реформы, а с другой, потому что здесь жажда земли оказалась меньшей и в сознании сельскохозяйственных рабочих, а также крестьянской бедноты имелось значительное различие в пользу кре-

стьянства Восточной Трансданубии, а главным образом затисских комитатов Бекеш и Чонград.

Правительство как осенью 1918 г., так и весной 1919 г. выступило вооруженным образом против движений. Осенью 1918 г. солдаты исполнили приказ, весной 1919 г. нет. Новое положение потребовало новой тактики от правительства в отношении крестьянских движений: оно не сумело ни подавить их, ни усмирить, таким образом в целом ряде мест оно поставилось во главе этих движений. Однако оно не поставилось в их главе таким образом, что оно, напротив изданного закона о земельной реформе, приняло бы позицию крестьянства. Где требование крестьянами земли уже не потерпело отсрочки, где движение находилось на пороге взрыва, как в комитатах Бекеш, Чонград, Сабольч, там правительство стало во главе движения с той целью, чтобы повести его по законному пути. Таким образом вместо связанного с революционной экспроприацией раздела земли увиделись аренда и вместо полного раздела крупного земельного владения значительная его часть была спасена на основе статей закона, как это имело место в случае поместья семьи Паллавичини в комитате Чонград.

В направлении разоружения стремлений к разделу земли действовало и то объективное обстоятельство, что там, где цели аграрной революции крестьян перекрестились с созданием кооперативов батраками, часть крестьянства повернула с пути аграрной революции на законный путь, потому что в создании кооперативов со стороны батраков она увидела угрозу разделу земли между крестьянами. С особенной ясностью видели это в комитате Фейер, но в марте 1919 г. это можно наблюдать и в качестве явления всеобщедарственного масштаба.

Один из самых основных уроков крестьянских движений весной 1919 г. заключается в том, что эти движения показали наибольшую пробивную силу, решительность и последовательность не там, где крестьянство оказалось самым сознательным в политическом отношении и где оно имело и революционные традиции, а там, где движение за захват земли началось по инициативе коммунистов под руководством левых социал-демократов и при участии коммунистов, как в комитате Шомодь, или там, где коммунисты выступили инициаторами движения за захват земли, где коммунисты держали высоко знамя аграрной революции, как в с. Асод.

Инициатором крестьянских движений весной 1919 г. было революционное рабочее движение, хотя оно не сумело еще оказать им максимальную поддержку к завоеванию победы, эти движения все же действительно способствовали образованию предпосылок диктатуры пролетариата.

21. марта 1919 г. венгерский пролетариат победил. Диктатура пролетариата создала новое положение и новые возможности и в области аграрного вопроса.

K. MÉSZÁROS

MOUVEMENTS PAYSANS AU PRINTEMPS DE 1919

R é s u m é

L'article — extrait d'une étude plus vaste — analyse, à la base de données se rapportant au pays entier, les mouvements paysans naissant sous l'action du mouvement ouvrier révolutionnaire, au printemps de 1919.

Les mouvements paysans qui s'étaient déclenchés à la suite de la révolution bourgeoise du 31 octobre 1918, échouèrent avant même que la majorité en fût arrivés à l'idée de la liquidation des vestiges féodaux. Au printemps de 1919, lorsque les conditions de la révolution socialiste murissaient de plus en plus rapidement, lorsque la loi sur la réforme agraire libérale était déjà promulguée et elle assurait le partage de la grande propriété, de nouveaux mouvements paysans s'allumèrent dans le pays. Ils signifiaient la critique de la paysannerie de la loi sur la réforme agraire.

Au printemps de 1919, les mouvements n'avaient pas partout le même caractère. Tandis qu'à l'Est de la Transdanubie le mouvement était dirigé par des domestiques des domaines seigneuriaux qui entendaient occuper les terres et y constituer des coopératives, sur la Grande Plaine les prolétaires agricoles et les paysans pauvres luttèrent pour le partage des terres.

Les ouvriers agricoles et les paysans pauvres menaient le combat pour une réforme agraire plus radicale aussi dans la plaine du Nord, dans le région médiane entre le Danube

et la Theiss, ainsi que dans l'Ouest de la Transdanubie. S'il ne s'amorça pas de mouvement paysan c'est d'une part parce que les couches moyennes et aisées de la paysannerie de ces régions, formant la majorité considéraient que la loi de Buza Barna leur offrait le maximum de ce qu'ils désiraient en matière de réforme agraire, d'autre part parce que les paysans y étaient moins affamés de terre et les ouvriers agricoles et les paysans pauvres étaient nettement moins conscients que ceux de l'Est de la Transdanubie et surtout du Viharsarok (Zone des Tempêtes).

En automne 1918 et au printemps 1919 le gouvernement recourt aux armes. Tandis qu'en automne 1918 l'armée obéit à l'ordre, au printemps 1919, elle n'obéit plus. La nouvelle situation exige une nouvelle tactique de la part du gouvernement vis-à-vis du mouvement paysan qu'il n'arrive ni à repousser, ni à apaiser. A plusieurs endroits le gouvernement est ainsi amené à se mettre à sa tête. Seulement, il ne le fait pas de façon à adopter le point de vue de la paysannerie vis-à-vis de la loi agraire promulguée. Là, où la satisfaction des revendications de terre des paysans ne pouvaient plus être ajournée, où le mouvement était sur le point d'éclater, comme dans les comitats de Békés, de Csongrád et de Szabolcs, le gouvernement se mit à la tête du mouvement pour le maintenir dans les cadres de la légalité. C'est ainsi qu'au lieu du partage des terres lié à l'expropriation révolutionnaire et du partage total des grandes domaines on en épargna une partie considérable à la base des paragraphes de la loi, comme cela arriva avec les domaines Pallavicini dans le comitat de Csongrád.

Ce qui contribua encore à neutraliser les tendances au partage des terres fut une circonstance objective, notamment que là où les buts révolutionnaires de la paysannerie furent traversés par la création de coopératives par les domestiques des domaines seigneuriaux, une partie des paysans quitta le chemin de la révolution agraire pour le chemin légal, estimant que la constitution de coopératives les frustrait de la terre. C'est ce qu'on voyait d'une façon particulièrement nette dans le comitat de Fejér, et au mois de mars 1919, dans le pays entier.

Un des enseignements les plus importants des mouvements paysans au printemps 1919 est que ces mouvements accusent le plus de vigueur, de fermeté et d'esprit de suite non pas là, où la paysannerie est la plus consciente et possède le plus de traditions politiques, mais précisément dans les régions où ils se déclenchent grâce à l'initiative des communistes et sont dirigés par les sociaux-démocrates de gauche, avec la participation des communistes, comme dans le comitat de Somogy, où là, où ce sont les communistes qui conduisent le mouvement du partage des terres et portent haut le drapeau de la révolution agraire, comme à Aszód.

Les mouvements paysans au printemps de 1919 avaient été couvés par le mouvement ouvrier. S'ils n'ont pas pu recevoir de celui-ci tout le secours qui leur aurait permis de triompher, ils n'en contribuèrent pas moins efficacement au développement des conditions premières de la dictature du prolétariat.

Le prolétariat hongrois vainqueur le 21 mars 1919, créa une nouvelle situation et des nouvelles possibilités à la solution du problème agraire.